

**TÜRKİYE İŞTİRAKİYUN TEŞKİLÂTLARININ
BİRİNCİ KONGRESİ
(TKP KURULUŞ KONGRESİ)
BAKÛ / 10-16 EYLÜL 1920

(TUTANAKLAR-BELGELER)**

Derleyen:

Emel Seyhan Atasoy – Meral Bayülgen

Sosyal Tarih Yayınları
Belge-Araştırma Dizisi: 4

© TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Bu yapının telif hakları TÜSTAV İktisadi İşletmesine aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

Kapak Fotoğrafı:
Türkiye İştirakiyun Teşkilatları Birinci Kongresi tutanaklarının 1. sayfası
(TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD: 7, Klasör: 9_36, Belge no: 341)

Birinci Basım: Kasım 2008

ISBN: 978-975-8683-73-4

TÜSTAV İktisadi İşletmesi
Kocatepe Mah. Feridiye Cad.
No:20 Taksim-İstanbul
Telefon: 0212 237 98 92
Faks: 0212 237 98 99
url: www.tustav.org
e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı ve Cilt:

FİT Firma İletişim Tasarım Ltd. Şti.
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 1.Cad No 139
34560 İstanbul • Tel: 0212 629 06 07
Tel: 0212 430 88 12 Faks: 0212 430 88 16

İÇİNDEKİLER

Sunu	7
Önsöz	9
Giriş	11

I.BÖLÜM

TÜRKİYE İŞTİRAKİYUN TEŞKİLATLARININ BİRİNCİ KONGRESİ

Kongre Yapılmasına Ne Zaman ve Nasıl Kararlaştırıldı?	13
Kongrenin Adı Hakkında	14
Kongrenin Türkiye’de Toplanması Meselesi	15
Kongre Hazırlıkları	16
Kongreye Katılanlar	18
Kongrenin Açılışı (10 Eylül 1920)	20
Birinci Oturum	20
Kongreyi Açış Konuşmaları ve Tebrikler	21
Kongre Fahri Riyaseti seçimi	24
İkinci Oturum	24
Kongre Başkanlık Divanının Seçimi	24
“Ahval-i Hazıra” Hakkında Abid Alim’in Konuşması	25
“Anadolu’nun Vaziyeti Hazırası” Hakkında Erzurum Delegatesi Cevat (Dursunoğlu) Bey’in Konuşması	26
Kongrenin Aldığı İlk Kararlar	27
Türkiye Komünist Teşkilatı Merkezi Hey’eti’nin Faaliyeti Hakkında Mustafa Suphi’nin Layihası	28
Üçüncü Oturum	29
“Müstemlekât Meselesi” Üzerine Hilmioğlu Hakkı’nın Konuşması	29
Türkiye’de “Milliyetler Meselesi” Hakkında Nazmi Yoldaş’ın Konuşması	30
“Müstemlekât ve Milliyetler” Meseleleri Hakkında Kongrenin Kabul Ettiği Kararlar	31
“Kooperasyon” Hakkında Ahmet Cevat(Emre)’ın Konuşması ve Kongrenin Aldığı Kararlar	31
Türkiye’de İşçi Dernek ve Birliklerinin Geliştirilmesi Hakkında Kabul Edilen Kararlar	32
Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Oturumlar	33
TKF Programının Görüşülmesi ve Kabulü	33
Rusya ve Türkiye’de Bulunan Bütün Komünist Teşkilatlarının Birleşmesi Hakkında Kongrenin Kararı	34
“Türkiye’de Kadınlık Hareketi” Hakkında Alınan Kararlar	34
Yedinci Oturum	35
TKF Teşkilat Nizamnamesinin Kabulü	35
TKF Merkezi Hey’eti Seçimi	36
Köylüler Arasında Çalışmak Hakkında Kabul Edilen Kararlar	37
Kongrenin Kapanışı ve Mustafa Suphi ile Pavloviç’in Kongre Kapanış Konuşmaları	38
Kongrenin Önemi ve Sonuçları	39

II. BÖLÜM**KONGRE ZABITLARI VE BELGELER**

Birinci İÇtımın Birinci Celsei 10 Eylül 1920	41
İkinci İÇtımın Birinci Celsei 11 Eylül 1920	59
İkinci İÇtımın İkinci Celsei 11/12 Eylül 1920	73
Üçüncü İÇtımın Birinci Celsei 12 Eylül 1920	95
Üçüncü İÇtımın İkinci Celsei 12/13 Eylül 1920	111
Dördüncü İÇtımın Birinci Celsei 13 Eylül 1920	131
Beşinci İÇtımın Birinci Celsei 14 Eylül 1920	153
Altıncı İÇtımın Birinci Celsei 15 Eylül 1920	165
Altıncı İÇtımın İkinci Celsei 15/16 Eylül 1920	179
Yedinci İÇtım - Son Celse	215
Hafı İÇtım 16 Eylül 1920	201
Türkiye İştirakiyün Komünist Fırkası'nın Programına Bazı Mukaddeme ve Esaslar	221
Kongreye İştirak Eden Vekiller	227
Kongre Biletleri	237
Vekillere Ait Vesikalar	241
Türkiye Komünist Fırkası Programı ve Teşkilat Nizamnamesi	259

SUNU

TKP MK 1920-1921 DÖNÜŞ BELGELERİ-1 kitabının Sunu'sunda, Şubat 2004'te şöyle yazmıştım: "*Dönüş Belgeleri*'nin çevirmeni Yücel Demirel, yıllardır başta Tarih Vakfı olmak üzere birçok kurumda Osmanlıca dersleri veriyor (...) Mart 2000'de başlayan *TÜSTAV Arşiv Döküm 1* belgelerinin transkripsiyonunun mutfağında, kendisinin yetiştirmekten gurur duyduğu öğrencilerinden bir ekip, Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen, Cemile Moraloğlu Kesim, Mine Özaltın, Işık Serçen Okçuoğlu ve Banu İşlet yer alıyor." TÜSTAV Mütevelli Heyeti'nin Haziran 1999'da kabul ettiği Çalışma Programı çerçevesinde Mart 2000'de başlayan transkripsiyon çalışmalarının ilk belgeleri TKP'nin Kuruluş Kongresi Zabıtları'ydı. İşte bugün son noktasını Emel Seyhan Atasoy ile Meral Bayülgen'in koyduğu elinizdeki kitap 8 yılın sonunda gün yüzüne kavuşabilen bir çalışmadır.

TÜRKİYE KOMÜNİST TEŞTİLATLARININ BİRİNCİ KONGRESİ (TKP KURULUŞ KONGRESİ) (10 – 16 Eylül 1920) kitabının I. Bölümü'nde Yavuz Aslan hocamız TKT'nin kuruluşu ve faaliyetlerine değindikten sonra Kongre'ye ön gelen çalışmalar hakkında genel bilgi veriyor ve Kongre'nin önemini altını çiziyor. Kitabın zemini tramlı sol sayfalarında kongre ertesinde Türkiye Komünist Fırkası Neşriyatı'ndan Bakû'de 1920'de yayımlanmış metin, Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar – 1 (1908-1925)* çalışmasından aktarılıyor. Kitabın sağ sayfalarında ise TÜSTAV Komintern Arşivi'nde yer alan Zabıtlar'ın transkripsiyonları yer alıyor. Her oturumu olabildiğince yan yana akıtmaya çalıştıysak da, redakte edilmiş matbu metin ile el yazısı zabıtlar arasında hem uzunluk, hem içerik bakımından var olan farklılıklar, kimi sayfaları ardı ardına yayımlamamızı gerektirdi. Ancak böyle bir yayınlı 2 metnin birlikte incelenmesinin konuya hâkimiyet bakımından çok daha işlevsel olduğunu düşünüyoruz. Bu kitabın Ek'ler bölümünde kongrede kabul edilmiş program ve tüzük de yer alıyor; bu matbu metinler Mete Tunçay hocamızın adı geçen çalışmasında ve Yavuz Aslan hocamızın *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi* adlı çalışmasında daha önce yayımlanmıştı. TÜSTAV Komintern Arşivi'ndeki kopyalarından Emel Seyhan Atasoy ve Meral Bayülgen transkripsiyonu bir kez daha gözden geçirdiler. Ayrıca yayımlanmış matbu metni de tümüyle gözden geçirdilerse de, eldeki metnin kopyasının kalitesi nedeniyle, hâlâ kimi soru işaretleri kaldı.

Mustafa Suphi'nin Haziran – Eylül 1920 arasında Bakû'de başkanlığını yürüttüğü Türkiye İştirakiyün Teşkilatı Merkezi Heyeti'nin 26 toplantısının tutanakları, diğer toplantı tutanak ve raporlarıyla birlikte Banu İşlet – Cemile Moraloğlu Kesim tarafından derlenerek Sosyal Tarih Yayınları'ndan Nisan 2008'de *Haziran-Eylül 1920 TÜRKİYE İŞTİRAKİYUN TEŞKİLATI* adıyla yayımlandı. TKF 1. Kongresi ertesinde Bakû Kongresi hakkındaki Raporun ardından 17 Eylül 1920'den itibaren Merkez Komitesi'nin tüm toplantı tutanaklarını ve raporları içeren belgeler ise Yücel Demirel tarafından derlenerek TÜSTAV Yayınları tarafından Mart 2004'te *TKP MK 1920-1921 DÖNÜŞ BELGELERİ-1* ve *TKP MK 1920-1921 DÖNÜŞ BELGELERİ-2* adıyla yayımlanmıştı. Elinizdeki kitapla birlikte, Mustafa Suphi'nin Mayıs 1920 sonlarında Azerbaycan'a gelişiyle yepyeni bir boyuta yükselen Türkiye İştirakiyün Teşkilatı çalışmalarından Ocak 1921'de Türkiye'den gönderdiği son rapor-mektuba kadar belgeler kümesinin derlenerek yayınlanması hedefine ulaşıldı.

Eylül 2008
Erden Akbulut

ÖNSÖZ

1920 yılı içerisinde birisi Moskova’da diğer ikisi Bakû’de olmak üzere Türkiye’yi yakından ilgilendiren üç kongre yapılmıştır. Birincisi 17 Temmuz 1920’de Petrograd’da açılan ve daha sonra Moskova’da devam eden 37 ülkeden 200’den fazla delegenin katıldığı Üçüncü Enternasyonal’in İkinci Kongresi, ikincisi 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakû’de gerçekleştirilen Doğu Halklarının Birinci Kongresi ve üçüncüsü de konumuzu oluşturan Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi’dir. İlk iki kongrenin sonuçları ulusal kurtuluş mücadelesi veren bütün Doğu uluslarını ilgilendirirken, üçüncüsü tamamen Türkiye’ye yöneliktir. Ancak Türkiye açısından bakıldığında bu üç kongrede birbirleriyle ilintili olarak kendisine yönelik Sovyet politikasının oluşmasını sağlayan önemli olaylardır.

Bu nedenle 10-16 Eylül 1920’de Bakû’de gerçekleştirilen “Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi”nin her yönü ile araştırılması; yalnız Mustafa Suphi başkanlığında oluşturulan Türkiye Komünist Fırkası’nın kuruluş tarihinin öğrenilmesi açısından değil, Türk Bağımsızlık Mücadelesi Tarihi ve bu dönem Sovyet Rusya’nın Doğu siyasetinin öğrenilmesi açısından da oldukça önemlidir.

Doğu Halklarının Birinci Kurultayı ve Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi Bakû’de 1920 Eylül ayı içerisinde ardı ardına yapıldıklarından birçok yazar, bu iki kongreyi birbirine karıştırdığı gibi, bu kongrelerin toplanma tarihi ve yerinin ne zaman ve ne şekilde tespit edildiğinin bilinmemesi de birçok araştırmacıyı yanlış değerlendirmelere yöneltmektedir. Örneğin, Kâzım Karabekir Paşa, “*İstiklâl Harbimiz*” adlı eserinde, Türkiye Komünist Teşkilâtı tarafından Erzurum’a gönderilen Salih Zeki’nin kendisiyle görüşmesinde, 1 Eylül’de, Bakû’de, “bir Komünist İctimâr” yapacaklarını ve bu kongreye âzâ olmak üzere Anadolu’dan 8-10 murahhas gönderilmesi isteğinde bulunduğunu yazar¹.

Kâzım Karabekir’in verdiği bu bilgiyi, kongrelerin yapıldığı tarihlerine bakarak değerlendiren yazarlar, ya Kâzım Karabekir’in bu iki kongreyi karıştırdığını² veya Türkiye Komünist Teşkilâtlan Kongresi’nin tarihini yanlışlıkla 10 Eylül yerine, 1 Eylül olarak yazdığı, hükmüne varmaktadırlar. Halbuki Kâzım Karabekir’in verdiği bilgi tamamen doğrudur ve kesinlikle kongreleri karıştırmamaktadır. Çünkü gerçekten Salih Zeki tarafından delege gönderilmesi istenilen kongre, 1 Eylül’de, yapılması kararlaştırılmış olan Türkiye Komünist Teşkilâtlanın Birinci Kongresi idi.

“*Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, (TTK Yay., Ankara, 1997) konulu eserimizde TKT Birinci Kongresi geniş olarak ele alınarak, konu ile ilgili yanlışlıklar arşiv belgelerine dayanılarak düzeltilmiş ve bilinmeyen birçok konu da açıklığa kavuşturulmuştur.

Aslında bu konunun en temel kaynaklarından birisi 1920 yılında kongrenin hemen ardından Türkiye Komünist Fırkası neşriyatı tarafından yayınlanmış olan ve kongrenin tutanakları mahiyetindeki “Türkiye Komünist Fırkası’nın Birinci Kongresi” adlı eserdir. Bu eser, ilk olarak Mete Tunçay tarafından “Türkiye’de Sol Akımlar” adlı eserin Belgeler kısmında transkrip edilerek yayınlanmıştır.(Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol*

1. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988, s.794; Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi(ATASE), A.1/4282, Kl.586, D.115/35, F.24-1.

2. Bu yanlışlığa düşenlerden birisi olan Hikmet Bayur, Kâzım Karabekir’in kongreleri karıştırdığını şu şekilde yazmaktadır. “1 Eylül’de, Bakû’de, Şark Milletleri ve 10 Eylül’de TKF Kongresi toplanacaktı. K.Karabekir bu iki toplantıyı karıştırmaktadır. (Hikmet Bayur, “Millî Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışında Akımlar”, Belleten, XXXV/140, (Nisan 1971), s.617.)

Akımlar-I(1908-1925) Belgeler 2, BDS yay., İstanbul, 1991, s.275-314.) Ancak bu eser tutanakların temize çekilmiş hali şeklinde olup, kongredeki bir kısım hususları içermemektedir. Bundan dolayı kongre ile ilgili birçok ayrıntı tam olarak aydınlatılamamıştı. Kongre ile ilgili her şeyin aydınlatılması ve bilgi noksanlıklarının giderilmesi ancak tutanakların asıllarının ortaya çıkarılması ve yayımlanması ile giderilebilirdi.

İşte bu çalışmada TÜSTAV Komintern Arşivi'nde bulunan, Emel Seyhan ATASOY ve Meral BAYÜLGEN tarafından transkrip edilen "*Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi Zabıtları*" ve yukarıda belirtilen "*Türkiye Komünist Fırkası'nın Birinci Kongresi*" adlı eserin transkripsiyonu birlikte verilerek, okuyucu ve araştırmacılara karşılaştırma olanağı sunulduğu gibi TKT Kongresi ile ilgili birçok bilinmeyen konu da açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin, 16 Eylül 1920 tarihindeki gizli oturumdaki görüşmelerin detayını bu tutanaklar sayesinde öğreniyoruz. Ayrıca kongreye katılanlar ve Türkiye Komünist Teşkilatı'nın Türkiye'de örgütlenme çalışmaları ile ilgili birçok orijinal bilgi de bu tutanaklar içerisinde yer almaktadır.

TKT Birinci Kongresi'nin tam olarak anlaşılması ve bu tutanakların içeriklerinin daha iyi kavranılması için öncelikle kongre hakkında geniş bilgi sunmak ve okuyucuyu tutanakları daha iyi algılaması için hazırlamak gereklidir. Esere bu katkıyı yapmak da bize düştü. Daha önce "*Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*" adlı eserimiz içerisinde bir bölüm olarak ele almış olduğumuz kongre ile ilgili araştırmalarımızı bu eser içerisinde sizlerle paylaşıyoruz.

Değerli bilim adamı ve Türkiye'de sol akımlar üzerine çok önemli eserler üreten Sayın Prof. Dr. Mete TUNÇAY'ın bu işe beni layık görmesi ve TÜSTAV'dan Sayın Erden AKBULUT'un bu işi bana önermesi, benim için büyük bir övünç kaynağıdır. Kendilerine teşekkürlerimi bildirir, bu eserin Türk sol tarihine ve yakın tarihe büyük katkı sunacağına olan inancımla saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Yavuz ASLAN
ERZURUM - Ekim 2008

TÜRKİYE İŞTİRAKİYUN TEŞKİLÂTLARININ BİRİNCİ KONGRESİ

(Bakû 10-16 Eylül 1920)

GİRİŞ

1920 yılı birçok açıdan Doğu'nun tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Emperyalist güçlerin yüzyıllardır Doğu'yu sömürge haline getirme politikasına yönelik en önemli direncin bu dönemde başlaması da bir tesadüf değildir.

1917 Bolşevik İhtilali, Batı emperyalistlerinin Doğu siyasetlerinde karşılanna Sovyet Rusya'yı bir rakip olarak çıkarmıştır. Doğu'da İngiltere-Sovyet Rusya rekabeti, özellikle Bolşeviklerin büyük ölçüde iç hâkimiyeti sağladıkları 1920 yılında en üst seviyeye çıkmıştır. Bu iki güç arasındaki çatışma; bölgedeki diğer halkların hareket sahasını genişletmiş ve emperyalizme karşı başlayan ulusal hareketler bu rekabetten kendi açılarından olumlu yararlar elde etmişlerdir. Kendi iç savaşında Batı emperyalistlerinin desteklediği güçlere karşı başarı sağlayan Sovyet Rusya, Batı emperyalizminin Doğu'daki egemenliğine son vermek için Doğu halklarına yönelik yeni politikalar üretmeğe başlamıştır³.

Diğer taraftan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Emperyalist güçler tarafından Türkiye'nin işgale başlanması, Türk ordusunun terhisi ve silahlarının elinden alınması, Türk Milletinin onur ve gururu hiçe sayılarak aşağılanması ve sömürge bir ulus haline getirilmeye çalışılması karşısında, Türk Milleti bağımsızlık ve onuru için büyük bir mücadele başlattı.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da gelişen "Türk Milli Mücadelesi"nin yanı sıra, Enver, Cemal ve Talat Paşaların yurt içinden "Karakol Cemiyeti" ve yurt dışından "İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı" yapılanmaları adı altında başlattıkları faaliyetlerin, Mustafa Suphi liderliğinde Rusya'da çoğunluğu Türk esirlerinden oluşan "Türk Komünist Teşkilatı"nın çalışmalarının ve bunların dışında onlarca kurumsal ve bireysel girişimlerin metotları farklı olsa da temel amacı; Türkiye'yi emperyalistlerin işgalinden kurtarmaktır.

İşgalcilere karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesinde; Batı emperyalizmine karşı tehditkâr bir güç olarak ortaya çıkan Sovyet Rusya, dış destek ve yardım alınabilecek tek alternatifti. Bu nedenle başlangıçtan itibaren Türkiye adına faaliyet gösteren çevreler, Sovyet Rusya ile bir şekilde ilişkiler kurmak gereksinimini duymuşlardır⁴.

Türkiye Komünist Teşkilatı'nın oluşumu da Sovyet Rusya'nın Doğu siyasetinin bir ürünü olmasının yanı sıra yukarıda belirtilen gereksinimden kaynaklanmıştır.

Mustafa Suphi'nin Bolşevik inkılabı ile esaretten kurtularak 1918 başlarında Moskova'ya gelerek, Milliyetler Komiserliği bünyesindeki Müslüman Komiserliği himayesinde Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlamasıyla Rusya'daki Türk savaş esirlerden bir komünist çevre oluşmaya başlamıştır⁵. Böylece kurulacak teşkilatın

3. Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı(1-7 Eylül 1920- Bakû), İstanbul,2007, s.20.

4. Aslan, Doğu Halkları Kurultayı, s.200.

5. Yavuz Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Ankara, 1997, s.49.

çekirdeği meydana gelmiş ve 22-25 Temmuz 1918'de Moskova'da gerçekleştirilen "Türk Sosyalistleri Konferansı" ile Türkiye Komünist Teşkilatı kurulmuştur⁶.

TKT, kurulur kurulmaz bir taraftan Rusya'daki Türkiye vatandaşlarına yönelik çalışmalar başlatırken, diğer taraftan faaliyet alanını Türkiye sınırları içerisine kaydırma çabasına girmiştir. Bu amaçla TKT 1919 yılı başlarında Kırım'a gelerek, Kırım ve Odessa'dan, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerine propagandacılar, ihtilalci bildiriler ve Bolşeviklik ile ilgili materyaller göndermiştir. Kırım'da durum Bolşevikler aleyhine gelişince, Türkiye üzerine yapılacak faaliyetlerde Türkistan ve Azerbaycan yolu ön plana çıkmış, önce Taşkent ve daha sonra Azerbaycan'ın 27/28 Nisan 1920'de Sovyetleştirilmesi ile Bakü, Türk komünistlerinin merkezi durumuna gelmiştir .

Mustafa Suphi başkanlığındaki TKT, Mayıs 1920'de Bakü'ye gelerek, yeniden yapılanma ve teşkilatı geliştirme faaliyetlerine hız verdi. Azerbaycan Komünist Partisi ve Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin de desteği ile TKT asıl gelişimini Bakü'de gösterdi. Burada teşkilatın Bakü komitesi oluşturuldu, parti mektebi açıldı ve Türk harp esirlerinden bir Türk Kızıl Alay kuruldu⁷.

Bu dönemde TKT, bir taraftan temsilcilerini Anadolu'ya göndererek TBMM Hükümeti ile ilişki kurmaya çaba gösterirken, diğer taraftan Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gizlice komünizm propagandası yapmak ve teşkilatlanma üzere propagandacılar göndermeye başladı. TKT elemanlarının Türkiye'de serbestçe propaganda ve teşkilatlanma yapabilmeleri çok önemli görülmekteydi. Ancak Anadolu'da TBMM Hükümeti hâkimdi ve onun müsaadesi olmadan bunun yapılabilmesi imkânsızdı.

Baştan beri RKPMK ve Sovyet Hükümeti'nin yardım ve destekleri ile faaliyetlerini sürdüren⁸ Mustafa Suphi, Türkiye'de komünistlerin yasal olarak teşkilatlanma yapabilmelerini sağlamak için arayışlara yöneldi. Anadolu'daki Milli Bağımsızlık Hareketi liderlerinin Sovyet Rusya'ya yaklaşımlarını çok iyi değerlendiren Mustafa Suphi, TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında kurulacak ilişkilere aracılık yapma girişimine soyundu⁹. Böylece O, TKT aracılığıyla Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki Milli harekete yardım yapmasını sağlayacak ve bu sayede Türkiye'de komünistlerin serbestçe propaganda ve teşkilatlanma çalışmalarına imkân yaratacaktı.

Bu dönemde TKT çalışmalarına iki yönde hız vermişti. Birincisi yukarıda belirtildiği gibi komünistlerin Anadolu'da legal olarak teşkilatlanmasını sağlamak, diğeri ise Türkiye Komünist Teşkilatlarının Kongresini toplayarak, bütün komünist grup ve teşkilatları birleştirerek Türkiye Komünist Fırkası'nı kurmaktı. Türkiye'de komünistlerin yasal olarak örgütlenmesini sadece kendi çabalarıyla sağlayamayacağını anlayan Mustafa Suphi, RSFSR yetkili organlarının bu yönde girişimde bulunmaları için RKPMK'ne başvuracaktır. Çünkü Sovyet Rusya, yapacağı yardımlara karşılık, TBMM Hükümeti'nden Türkiye'de komünistlerin yasal olarak örgütlenmesine müsaade etmesini isteyebilirdi. Mustafa Suphi Temmuz 1920'de RKPMK'ne yazdığı bir raporda bu durumu açıkça şöyle dile getirmiştir¹⁰:

"Her ne pahasına olursa olsun, Türkiye'de Türk Komünistlerinin gelecekteki çalışmalarını legal bir şekilde

-
6. Türk Sosyalistleri Konferansı 22 Temmuz 1918'de Müslüman Komiserliği'nin Moskova'daki merkez binasında Mustafa Suphi'nin açış konuşması ile başlamıştır. Bu konferansla Mustafa Suphi başkanlığında beş kişiden oluşan "Türk Sosyalist Komünistleri Teşkilatı Merkezi Komitesi" kurulmuştur. (Fazla bilgi için bkz. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.50-59.)
 7. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.375.
 8. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Siyasi Partiyalar ve İçtimai Hareketler Arşivi (*Azerb.Cum.SPİHA*), F.1, Op.1, D.98, L.9.
 9. CEBESOV, Moskova Hatıraları, s.45; YERASİMOS, Türk-Sovyet İlişkileri, s.178.
 10. *Azerb.Cum.SPİHA*, F.1, Op.1, D.98, L.12.

yapabilmesi için Türkiye'nin yetkili hükümetinin garantisinin sağlanması gereklidir. Bundan dolayı TKT Merkezi Bürosu, RRSFSR Merkez liderleri tarafından asıl adımın bu yönde atılmasını bekliyor."

Mustafa Suphi'nin bu konu üzerinde ısrarla durmasının bir nedeni de kısa süre sonra Türkiye'ye gitmeyi planlamasından dolayı idi. Çünkü o daha Haziran 1920'de şu plânı yapmıştı. Rusya'nın çeşitli bölgelerinde, Azerbaycan ve Türkiye'de bulunan Komünist grup ve teşkilatların temsilcilerinin katılımı sağlanarak 1 Eylül 1920'de Bakû'de Türkiye Komünist Teşkilâtlarının Birinci Kongresi toplanacak, bu kongrede komünist grup ve teşkilâtlar birleştirilerek, Türkiye Komünist Fırkası kurulacaktır. Böylece TKF bütün Türk komünistlerinin yegâne temsilcisi olarak, kongreden hemen sonra Merkezi heyetini Anadolu'ya sevk edecekti¹¹.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; yukarıda belirtilen hedef doğrultusunda 10-16 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakû'de toplanan TKT Birinci Kongresi'nin kararlaştırılması, toplanma tarihi, kongre hazırlıkları, kongre görüşmeleri ve aldığı kararlar üzerinde durularak önemi ortaya konulmuştur. Bu katkı ikinci kısımda verilmiş olan TKT Birinci Kongresi tutanaklarının daha iyi anlaşılması için çok gereklidir.

A- KONGRENİN YAPILMASI NE ZAMAN VE NASIL KARARLAŞTIRILDI?

Rusya'da Türkiye Komünistleri Teşkilâtının oluşmasına ilk adımın atıldığı Temmuz 1918 tarihindeki "Türkiye Sosyalistleri Konferansı"nda, ilk defa "Rusya'daki teşkilât vekillerinden ve Türkiye'den gelecek vekillerin katılımıyla bir kongre yapılması kararlaştırılmıştı¹². Ancak o tarihlerde değil Türkiye'de, Rusya'daki teşkilât dahi yeterince gelişmemiş, daha yeni kuruluş aşamasında idi. Bu nedenle, bu tarihlerde böyle geniş maddada bir kongrenin toplanması imkânsızdı.

Rus Komünist Partisi ve Sovyet Hükümeti'nin büyük desteği ve emirleri doğrultusunda yürütülen çalışmalar neticesinde, Türkiye Komünist Teşkilâtı gelişerek, etkili bir teşkilât olarak belirmeye başladı. Bilhassa müsait Bakû ortamında büyük gelişmeler gösterdi. Gelişmelere rağmen Mustafa Suphi, iki yıllık çalışmalarında parti adıyla bir teşkilât kurmamıştı. Onun gayesi, Rusya'daki Türkiye Komünist Teşkilâtı ile İstanbul ve Anadolu'daki çeşitli komünist parti ve gruplarını bir araya getirerek, yegâne Türkiye Komünist Partisi'ni oluşturmaktı. Bunu sağlayabilmek içinde, İstanbul ve Anadolu'dan komünist parti ve grupların delegelerinin de katılacağı, bir kongre düzenlemek gereğini düşündü¹³.

Bakû'ye gelişten kısa bir süre sonra toplanan Türkiye Komünist Teşkilâtı Merkezi Bürosu, yukarıdaki düşünceleri gerçekleştirmek doğrultusunda önemli kararlar aldı. Bu toplantıda kongre yapılması kararlaştırılarak, kongrenin yeri ve tarihi belirlendi. Alınan kararlar 25 Haziran 1920 tarihinde bir yazı¹⁴ ile Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesine bildirilerek, "Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi'nin, 1 Eylül 1920'de Bakû'de yapılmasının düşünüldüğü" belirtildikten sonra, bu konuda yardım yapılması istenmiş ve ayrıca TKT Kongresi için gündem ve rapor hazırlanmakta olduğu kaydedilmiştir.

Yine aynı tarihte Rus Komünist Partisi Merkezi Komitesi'ne TKT Merkezi Bürosu Başkanı imzasıyla gönderilen yazıda¹⁵, Türkiye Komünist Teşkilâtlarının Kongresi'nin 1 Eylül 1920'de, Bakû'de, yapılacağı belirtilecek, bunun için hazırlık çalışmalarına başlandığı, rapor edilmiştir.

11. Yavuz Aslan, "Yeni Belge ve Bilgiler Işığında Mustafa Suphilerin Türkiye'ye Dönüşü", 1920-21'ler Türkiye ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü Sempozyumu, İstanbul, 2005, s.105.

12. Yeni Dünya (Moskova), 3 Ağustos 1918; Türkiye Komünist Fırkası'nın Birinci Kongresi, Bakû, 1920, s.20.

13. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası, s.207-208.

14. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.8.

15. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.

TKT Merkezi Bürosu'nun toplantısında alınan bu karar 22 Temmuz 1920'de de *Yeni Dünya* Gazetesi'nde "Eylül iptidasında Bakü'de Türkiye İştirakiyun (Komünist) Teşkilatlarının kongresi inikâd edecektir" şeklinde duyurulmuştur¹⁶.

Görüldüğü üzere Haziran 1920'de Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi'nin 1 Eylül 1920'de, Bakü'de yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bu kongre kararlaştırılan bu tarihte yapılamayacaktır. Çünkü daha önce 15 Ağustos 1920 tarihinde, Bakü'de toplanacağı açıklanan "Doğu Halklarının Birinci Kongresi", hazırlıkların zamanında tamamlanamaması sebebiyle bu tarihte toplanamamış ve Kongrenin 1 Eylül 1920 tarihinde toplanması kararlaştırılmıştır¹⁷. Doğu Halkları Kongresi'nin 1 Eylül tarihine sarkmasından dolayı Türkiye Komünist Teşkilatlarının Kongresi de bu kongreden sonraya bırakılmıştır. Zira iki kongrenin aynı tarihte yapılmasına imkân yoktu. Bu durum Türkiye Komünist Teşkilatı'nın da işine geliyordu. Şöyle ki kongreleri, Doğu Halkları Kongresi'nde hemen sonra toplandığında, Doğu Halkları Kongresi için Türkiye'den gelen delegelerin hiç değilse bir kısmının Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'ne katılmaları da sağlanabilirdi. Ayrıca bu kongre için yapılacak hazırlıklardan yararlanma olanakları da doğacaktı¹⁸.

Sonuç olarak yukarıdaki sebeplerden dolayı, 1 Eylül'de, toplanması gereken Türkiye Komünist Teşkilatı Birinci Kongresi'nin 10 Eylül 1920 Cuma günü saat dörtte açılması kararlaştırılmış¹⁹ ve nihayet bir saat gecikme ile Bakü'deki Kızıl Ordu Kulübü'nde kongre açılmıştır²⁰.

B- KONGRENİN ADI HAKKINDA

Kongre'nin adı konusunda bazı karışıklıklar olduğu görülmektedir. Kongre'nin tutanağı niteliğinde olan ve 1920 yılında Bakü'de basılan "Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi" adlı eserin adından hareket eden yazarlar, bu kongreyi "Türkiye Komünist Fırkası'nın Birinci Kongresi" olarak isimlendirmektedirler. Ancak bu kongrenin asıl adı "Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi" olmalıdır. Gerek bu eserin birinci sahifesinde²¹ ve gerekse kongre davetiyelerinde²² bu durum açıkça ifade edilmiştir.

Neden Türkiye Komünist Fırkası'nın Birinci Kongresi olmamalıdır? Çünkü bu kongrenin toplanma gayelerinden biri de, Türkiye Komünist Fırkası'nı kurmak idi. Henüz ortada olmayan bir partinin kongresinin olması da mantıken imkânsızdır. Zaten Türkiye Komünist Fırkası resmen bu kongre ile meydana getirilmiş,

16. Yeni Dünya (Bakü), 22 Temmuz 1920.

17. Azerb.Cum.SPİHA, F.544, Op.2, D.6, L.126.

18. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.209.

19. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.29.

20. TKF'nin Birinci Kongresi, s.1. Kongre için basılan davetiyelerde "Kongre Merkezi İşçi Kulübü binasında açılıyor" diye yazılmaktadır. (Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.29.)

21. TKF'nin Birinci Kongresi, s.3.

22. Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Bürosuna gönderilen kongreye davet yazısı aşağıdadır:

AKP Merkezi Bürosuna

9 Eylül 1920

No.1389.

10 Eylül Cuma günü gündüz saat 4'te Merkezi İşçi Kulübünün binasında Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi açılıyor. Kongrenin açılışına sizin temsilcilerin iştirak etmesini rica ediyoruz.

Başkan Mustafa Suphi

Sekreter Lütfi

(Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.29).

programı ve nizamnâmesi bu kongre tarafından yapılmıştır. Nitekim “Türkiye Komünist Fırkası Teşkilât Nizamnâmesi²³” ve Türkiye Komünist Fırkası Programı²⁴” adlı kitapçıkların birinci sahifesinde “1920 senesi 10-16 Eylül’ünde, Bakû’de, içtimâ eden Türkiye Komünist Teşkilâtları Birinci Kongresi’nde kabul edilmiştir” yazısı mevcuttur²⁵.

Bütün bu belgeler ışığında, bu kongre için, “Türkiye Komünist Fırkası’nın Birinci Kongresi” değil, Türkiye Komünist Teşkilâtlarının Birinci Kongresi” tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağı açıktır.

C- KONGRENİN TÜRKİYE’DE TOPLANMASI MESELESİ

Birçok araştırmacı TKT Birinci Kongresi’nin önce Türkiye sınırları içerisinde yapılmasının düşünüldüğü, ancak Ankara Hükümeti’nin izin vermemesinden dolayı Bakû’de toplandığını savunmaktadırlar.

TKP Birinci Sekreteri Yakub Demir, “Kongre’nin Türkiye’de yapılmasına Ankara Hükümeti izin vermemişti. Türk Komünistlerinin Bakû’de toplanmalarının ve ilk kongrelerini burada yapmalarının sebebi budur.” diye yazarken²⁶, konuyla ilgilenen Sovyet araştırmacıları da aynı konu üzerinde durmaktadırlar. Mesela, Korniyenko, “TKT temsilcisinin (Süleyman Sami’yi kastediyor olmalı) kongrenin TBMM’nin kontrolünde Türkiye’de yapılmasını TBMM Başkanına teklif ettiğini, fakat olumlu cevap alamadığını”²⁷ belirtmektedir. Şamsutdinov da “Türkiye Hakimiyetinin komünist harekete düşmanlığı yüzünden Türkiye sınırları dışında, Bakû’de kongre yapılması kararlaştırıldı.”²⁸ demektedir.

E.K Sarkisyan ise, bu konu hakkında şunları yazmaktadır²⁹:

“Türkiye’de ve Türkiye dışında meydana gelmiş komünist gruplar 1920 sonbaharında Türkiye’de kongre çağırmaya karar verdiler. Ama Ankara Hükümeti büyük baskıcı tedbirlerle kongre çağrısını engelledi. Bundan dolayı kongre Türkiye’nin sınırları dışında Bakû’de, Eylül 1920’de açıldı.”

Bütün bu yazılara rağmen, TKT Birinci Kongresi’nin önce Türkiye’de yapılmasının kararlaştırıldığı fikrine katılmak oldukça güçtür. Süleyman Sami’nin Mustafa Kemal Paşa’ya böyle bir teklif getirdiğine dair bir belge bulunmadığı gibi, gerek Süleyman Sami ve gerekse Salih Zeki’nin Bakû’de yapılacak kongre için Türkiye’den delege gönderilmesi yönünde faaliyette buldukları açıktır³⁰.

Ayrıca TKT Birinci Kongresi’nin daha Haziran 1920 tarihinde, Bakû’de toplanmasına karar verildiği düşünülürse, böyle bir şeyin olmasının mümkün olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Nitekim Mustafa Suphi, kongrenin Bakû’de toplanmasını kararlaştırdıkları zaman, Türkiye’de kongre yapmanın madden ve manen çok zor olduğunu biliyordu. Bu nedenle Türkiye sınırları içinde kongre düzenlemektense, Bakû’de yapılacak kongreye, Anadolu’dan temsilciler getirilmesi doğrultusunda faaliyetlerini yönlendirmiştir.³¹ Salih Zeki, Süleyman Sami ve

23. Türkiye Komünist Fırkası Teşkilât Nizamnâmesi, Bakû, 1920, s.1.

24. Türkiye Komünist Fırkası Programı, Bakû, 1920, s.1.

25. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu, s.209-210.

26. “TKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Yakub Demir (Zeki Baştımar) Yoldaşın konuşması”, Yeni Çağ, (Prag), Sayı:9, (Eylül 1965), s.768; Fethi Tevetoğlu, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler(1910-1960), Ankara, 1967, s.201.

27. R. P. Korniyenko, “Zarjdeniye Kommunističeskogo Dvijeniya v Turtsii (1918-1920)”, Velikiy Oktıyabr i Turtsiya, Tiflis, 1982, s.32.

28. A. M. Şamsutidinov, Natsionalno-Osvoboditel’naya Borba v Turtsii 1918-1923, Moskova, 1966, s.188.

29. E.K. Sarkisyan, Velikaya Oktıyabrıskaya Sotsialističeskaya Revalütsiya i Natsionalno-Osvoboditel’naya Borba v Turtsii, Eri-van, 1958, s.66.

30. Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.794.

31. Mustafa Suphi, RSFSR Hükümeti’nin bu konuda kendilerine yardım etmesini dahi isteyecektir. (Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.)

Anadolu'ya kongre tarihinin tespitinden sonra gönderilen diğer komünist propagandacılar verilen asıl görevlerden birisi de bu olmuştur. Yine Mustafa Suphi, Bakû'de yapılacak kongrenin sonuçlarının Türkiye'ye taşınması için RKP ve RSFSR Hükümeti'nden yardım istemesi de³² bizim bu görüşümüze destek olmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Anadolu Hükümeti'nin, kongrenin Türkiye'de yapılmasına engel olması gibi bir durumu doğrular bir belge olmamasına karşın, Bakû'de yapılacak kongreye Türkiye'deki komünist gruplardan temsilcilerin katılmasını önlemek için tedbirler aldığına dair bilgiler bulunmaktadır³³.

D- KONGRE HAZIRLIKLARI

Haziran ayında TKT Birinci Kongresi'nin tarihinin 1 Eylül 1920 olarak belirlenmesinden hemen sonra TKT Merkezi Bürosu ve Bakû teşkilâtı, kongre hazırlık çalışmalarına da başlamış ve ilk olarak beş kişiden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon kongreye sunulacak raporları ve bildirimleri hazırlayacak ve kongre için gerekli diğer ihtiyaçları tamamlayacaktı³⁴. TKT Merkezi Bürosu tarafından 25 Haziran 1920 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Bürosuna gönderilen yazıda³⁵, kongre hazırlık çalışmalarına başlandığı ve kongre için gündem ve raporlar³⁶ hazırlanmakta olduğu bildiriliyor ve Azerbaycan Sovyet Hükümeti ve Komünist Partisi'nden yardım isteniyordu³⁷.

Bilhassa malî finansman açısından TKT bu kongreyi gerçekleştirebilmek için AKP'nin yardımına ihtiyacı vardı. Teşkilâtın yardım isteği elbetteki AKP tarafından olumlu karşılanacaktı. Çünkü TKT'nin kurulması, yaptığı bütün faaliyetler RKP ve RSFSR yetkili organlarının emir ve istekleri doğrultusunda gerçekleşmişti³⁸. Doğu Halkları Kongresi gibi, TKT Birinci Kongresi de, gerçekte Rus Sovyet Hükümetinin Doğu siyasetinin ve bilhassa Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için bir vasıta idi. Bu durum karşısında Azerbaycan Sovyet Hükümeti ve Komünist Partisi'nin Türkiye Komünist Teşkilâtı'na her hususta olduğu gibi, kongre içinde yardım etmemesi düşünülemezdi. TKT'nin kongre için yardım isteği AKP tarafından olumlu karşılanmış ve 22 Ağustos'ta toplanan AKP Teşkilât Bürosu aşağıdaki kararları almıştır³⁹:

32. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.

33. Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Devlet En Yeni Tarih Arşivi(Azerb. Cum. EYTA), F.28, Op.1, D.204, L.23; Korniyenko, "Zarjdeniye Kommunistiçeskava Dvijeniya v Turtsii (1918-1920), s.32.

34. Yeni Dünya (Bakû), 22 Temmuz 1920.

35. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.8.

36. Gerçekten bir süre sonra kongrede görüşülecek gündem maddeleri kabataslak olarak belirlenmiş ve şu şekilde açıklanmıştır:

1- Türkiye İştirâkiyun (Komünist) Teşkilâtları Hey'et-i Merkeziyesi'nin faaliyeti hakkında lâyiha

2- Vekillerin kendi memleketleri hakkında beyanatı.

3- Ahval-i hazırâ hakkında beyanat.

4- Türkiye Komünist Fırkası'nın Programı hakkında lâyiha.

5- Müstemlekât Meselesi ve Şarkta Millî İnkılâp hareketi hakkında beyanat.

6- Rusya'daki İnkılâp hareketlerini, inkılâptan sonra tesis edilen şûrâ hükümetinin geçirdiği muhtelif devreler ve haller hakkında beyanat.

7- Esnaf Cemiyetleri ve kooperasyonlar hakkında lâyiha.

8- Türkiye İştirâkiyun Teşkilâtlarının Merkez-i Umumi İntihabı."

(Yeni Dünya (Bakû), 22 Temmuz 1920.)

37. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.211.

38. Mustafa Suphi RKP Merkezi Bürosuna verdiği raporda bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Türkiye ile inkılâbî ilişkiler meselelerinde RSFSR'in idari organları Türk İnkılâp Proletaryasının Merkezi organı gibi TKT Merkezi Bürosuna talimatlar vererek onu yönlendirip koordine ettiler." (Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.)

39. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, On.1, D.20, L.12.

- “1- Türkiye Komünistlerinin Kongresi’nin çağrılması üzerine keşifnâme 1.290.000 ruble olarak tespit edilsin.
 2- Erzak nazırlığına, kongreye gelecek temsilciler için erzak bırakılması teklifi ile müracaat edilsin.
 3- Doğu Halkları Kurultayını çağırarak üzere Teşkilât Bürosu’nun Konser Komisyonuna Türkiye Komünistlerinin kongresinin ihtiyaçlarına hizmet etmeleri teklif edilsin.
 4- Eylül ayı hesabına 150.000 ruble keşifnâme bırakılsın.
 5- Hesapların kontrol edilmesi için Türk Komünistlerinin Bürosu’na AKP Merkezi Komitesi’nin temsilcisi gönderilsin.
 6- AKP Merkezi Komitesi Teşkilât Bürosu’nun kararı ile Türkiye Komünist Bürosunun Kafkas Bürosunun idaresine verildiği Kafkas Bürosuna bildirilsin.”

Görüldüğü üzere TKT Birinci Kongresi’nin bütün maddi ve diğer ihtiyaçlarını AKP karşılamayı kararlaştırmıştır. Ancak kongre için gelenlerin beklenenden fazla olmasından olacak ki, Mustafa Suphi 26 Ağustos 1920 tarihinde AKP Merkezi Bürosuna aşağıdaki yazıyı göndermiştir⁴⁰:

“AKP Merkezi Bürosuna 26 Ağustos 1920

Türkiye Komünistleri Kongresi’ne gelmiş temsilciler için maksimum erzak payının bırakılması (hakkında) ve bizim takdim ettiğimiz liste üzerine sonradan gelmiş temsilciler için acilen erzak payı bırakılması hakkında muvafık emir vermenizi rica ederiz.

Mustafa Suphi”

AKP MK Polit Bürosu 28 Ağustos 1920 tarihinde yaptığı toplantı da Türkiye meselelerini de ele alarak TKT Kongresi hakkında aşağıdaki kararları almışlardır⁴¹:

“TKT’nin kongre çalışmalarına iştirak etmek kabul edilsin. Önceden tesirli Türkiye komünist gruplarını müsavereye çağırarak, önceden kongrenin iş plânını, kongrenin kararlarını, mahiyetini ve istikametini belirlemek için çalışmalar yapılsın. Bu işle Stasova, Nerimanov ve Karayev görevlendirilsin.”

Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Azerbaycan Komünist Partisi yalnız maddî yardımla kalmayıp, kongrenin toplanmasından alınacak kararlara kadar her işte asıl sorumlu organ olmuştur.

Kongre hazırlıklarında en önemli mesele, Türkiye’den temsilcilerin bu kongreye katılımını sağlamaktır. Bu tarihlerde İstanbul’da ve Anadolu’da bazı komünist gruplar meydana gelmesine rağmen, bunlarla irtibat kurmak ve onların Bakû’ye gelerek kongreye iştirak etmelerini sağlamak oldukça güçtü. RKP MK’ne, Mustafa Suphi’nin yazdığı bir raporda şöyle deniliyordu⁴²:

“1 Eylül 1920’de, Bakû’de, toplanmaya çağrılan TKT Kongresi’nin, daha kongre kapanmadan Türkiye sınırları içine taşınması tasarlanıyor. Bunun yapılabilmesi için kongreye Türkiye’den temsilcilerin gelebilmesinin başlanması gerekmektedir.”

Bu konuda bir taraftan RKP’nden ve RSFSR Hükümeti’nden yardım isteyen TKT, diğer taraftan bazı üyelerini Anadolu ve İstanbul’a göndererek, Türkiye’den temsilcilerin Bakû’ye gelebilmelerini sağlamaya çalışacaktır. Daha sonra üzerinde durulacağı gibi, Haziran ve Temmuz aylarında Anadolu’ya gönderilen Süleyman Sami ve Salih Zeki’nin⁴³ önemli görevlerinden birinin de bu olduğu, onların Anadolu’da yaptığı faaliyetlerden anlaşılmaktadır.

40. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.24.

41. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, On.1, D.22, L.6; 28 Ağustos 1920 tarihli AKPMK Polit Bürosu toplantısına Nerimanov, Hüseyinov, Stasova, Eliava, Naneyşvili, Karayev, Leminadze, Mikoyan iştirak etmişlerdir.

42. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.

43. Salih Zeki Erzurum ve Trabzon’dan Bakû’deki, bu kongreye delege getirmek için çalışmalar yapmıştır. (ATASE, A.6/.2865, KL.849, D?2/56, F.32.)

E- KONGREYE KATILANLAR

Haziran 1920'de TKT Birinci Kongresi'nin 1 Eylül'de, Bakû'de, yapılması kararlaştırıldıktan sonra, Türkiye'de ve Rusya'da bulunan komünist grup ve teşkilâtların kaçır delege ile kongrede temsil edilecekleri konusuna da açıklık getirilmişti. Buna göre, her teşkilât kongreye, üyelerinin beher yirmi beşine mukabil bir delege gönderecekti. Eğer kongreye delege gönderecek teşkilâtın üye sayısı yirmi beşten aşağı veya yirmi beşi aşıyorsa, küsurlar için de bir delege seçilecekti⁴⁴.

Yeni Dünya'nın altıncı sayısında, kongrenin Eylül ayı başında yapılacağı duyurulduktan sonra, kongreye katılacak delegeler için şu bilgiler de verilmişti⁴⁵:

"Kongreye iştirak edecek vekillere memleketlerinin amele ve rençper sınıflarının şerait-i hayatiyesi ve fırka teşkilâtı hakkında istatistika mütenid mufassal malûmat verecektir. Kongrede istikbalde müttehiden hareket etmek için icabeden siyasi program kararlaştırılacaktır. Kongreye iştirak edecek vekiller mahalli teşkilâtın faaliyet-i siyasiyesine müteallik talimât ve vesaiti alarak memleketlerine dönecektir. Vakit ve zamanıyla bilcümle teşkilâta davetiyeler ve talimatlar gönderileceğinden birçok vekillerin iştirakiyle kongrenin inikâd edeceği ümid olunmaktadır. Türkiye İştirakiyun (Komünist) Teşkilâtı Bakû Komitesi'nin teşebbüs ve davetiyle toplanacak olan bu kongre her halde Türkiye'de yakında vukua gelecek olan içtimâi inkılâbın pek mühim kuvvetlere istinad etmekte olduğunu meydana çıkaracaktır."

Bu kararların açıklandığı esnada, en önemli sorun Türkiye'den delegelerin kongreye getirilmesinin sağlanması idi. Nitekim Mustafa Suphi bunun zorluğunu kavradığından RKP MK ve RSFSR Hükümeti'nden bu konuda yardım istemiştir. Temmuz 1920'de RKP MK'ne yazdığı raporda⁴⁶, Türkiye'den delegelerin getirilerek, kongreye katılmalarını sağlamayı en önemli problem olarak ortaya koymuştu. Çünkü yine bu yazıda belirttiğine göre, toplanacak kongrenin sonuçlarını, kongreden hemen sonra Türkiye'ye taşımayı tasarlıyordu. Bunu başarması de ancak Türkiye'den yeteri derecede delegelerin kongreye katılmalarıyla mümkün olabilirdi⁴⁷.

TKT bu konuda yalnız RKP ve AKP'den yardım istemekle kalmamış, bizzat kendi temsilcilerini Türkiye'ye göndererek girişimlerde bulunmuştur. 1920 yılında Anadolu'ya gönderilen Süleyman Sami, Salih Zeki ve Bahâ Alî'ye verilen görevlerden birisi de kongre için Türkiye'den delege getirilmesi için çalışmaktır⁴⁸.

Ağustos başında Erzurum'a gelen Salih Zeki, Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşmede, 1 Eylül 1920'de, Bakû'de, bir Türk Komünist toplantısı yapılacağını bildirmiş ve bu toplantı için Anadolu'dan 8-10 delege gönderilmesi isteğinde bulunmuştur⁴⁹. Salih Zeki, daha sonra Erzurum'dan Trabzon'a gelmiş ve burada da kongreye delege götürebilmek için çalışmalar yapmış ve hatta bu yüzden Ankara'ya gidemeyerek, bir kısım kişileri kongre için Trabzon'dan götürmeyi başarmıştır⁵⁰. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Salih Zeki Erzurum'da Kâzım Karabekir'in uygun görmesi ile Albayrak Gazetesi Heyeti ile ilişkiye girmiştir. Bunlardan bazıları kongreye davet etmesi mümkündür. Zira Albayrak Heyeti'nden Cevat (Dursunoğlu) Bey, Bakû'ye gittiğinde Doğu Halkları Kongresi'nden başka, TKT Birinci Kongresi'ne de katılmış ve hatta bir konuşma dahi yapmıştır⁵¹.

44. Yeni Dünya (Bakû), 22 Temmuz 1920.

45. Yeni Dünya (Bakû), 22 Temmuz 1920.

46. Azerb.Cum.SPİHA, F.1, Op.1, D.98, L.7.

47. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.214.

48. Azerb.Cum.EYTA, F.28, Op.1, D.207, L.67.

49. ATASE, A.1/4282, KL.586, D.115/35, F.24-1; Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.794.

50. ATASE, A.6/.2865, KL.849, D.2/56, F.32.

51. TKF'nin Birinci Kongresi, s. 14-16.

Yine 1920 Ağustos'unda Ankara'ya giden Süleyman Sami'de Ankara ve Eskişehir'deki komünist gruplarla ilişkilere girmiş ve onları kongre için davet etmiştir⁵². Özellikle Karadeniz Bölgesi'ne gizlice gönderilen birçok TKT elemanı, kongreye delege getirebilmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan Abdurrahman Mesudi'nin kongre için Türkiye'den delege getirmeyi başardığı TKT Birinci Kongresi'ne Mustafa Suphi'nin sunduğu layiha da belirtilmektedir⁵³.

Bu arada gerek Doğu Halkları Kongresi'ne ve gerekse TKT Kongresi'ne Karadeniz sahillerinden delege getirmekle görevlendirilen Baha Ali ve 20 arkadaşı tarafından kongreye Türkiye'den 51 kişinin getirildiği yine Mustafa Suphi tarafından kaydedilmiştir⁵⁴.

"Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi" adlı eserimizde bu konu üzerinde dururken *"Türkiye'den kongreye 51 kişinin getirildiği Mustafa Suphi tarafından belirtilmesine karşın, Türkiye'den getirilen 51 kişiden çoğunun Doğu Halklarının Birinci Kongresi için gelmiş olmaları gerekir. Bunlardan kaçının TKT Kongresi'ne de katıldığını tespit etmek oldukça zordur. Ancak bunlar içerisinde İstanbul'dan gelen Ethem Nejat, Hilmiöğlü İsmail Hakkı, Cemal, Erzurumlu Cevat⁵⁵ ve başka bir arkadaşı⁵⁶ ve başta Trabzon olmak üzere Karadeniz sahillerindeki diğer civar yerlerden birçok kişinin TKT'nin Birinci Kongresi'ne de katıldıkları anlaşılmaktadır"* şeklinde tahmini değerlendirmelerde bulunmuştu⁵⁷. Bu 51 kişinin tamamının TKT Birinci Kongresi'ne katıldıkları TÜSTAV Komintern belgelerinden anlaşıldığı gibi bu kişilerin listesi de verilmektedir⁵⁸. Yine aynı arşiv belgelerinde görüleceği üzere Erzurum ve Trabzon'dan Doğu Halkları Kurultayı için Kazım Karabekir Paşa tarafından gönderilenlerden çoğu TKT Birinci Kongresi'ne de katılmışlardır⁵⁹. Kongreye diğer katılanların bir kısmı da o sırada Bakû'de bulunan Türk harp esirleri oluşmuştur⁶⁰.

Türkiye'de komünistlerin faaliyetlerini çok yakından izleyen Ankara Hükümeti'nin Bakû'de yapılacak kongrelere Türkiye'deki komünist gruplardan kimsenin gitmemesi için tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Bu tedbirler sayesinde Ankara ve Eskişehir'deki komünist gruplardan hiçbir komünistin Bakû'ye gidemediği, Türkiye Halk İştirâkiyun Fırkası tarafından Sovyet Rusya Hükümeti temsilcisi Upmal vasıtasıyla Komintern İcra Komitesi'ne gönderilen raporda belirtmişti⁶¹. Sovyet yazar R.P Korniyenko da bu konu üzerinde durmuş ve Ankara ve Eskişehir'de Türk komünistlerinin gerekli finans kaynağını bulamadıklarından Bakû'ye temsilcilerini gönderemediklerini yazmıştır⁶².

52. Azerb.Cum.EYTA, F.28, Op.1, D.207, L.67.

53. TKF'nin Birinci Kongresi, s.28.

54. TKF'nin Birinci Kongresi, s.29.

55. TÜSTAV Komintern Arşivi belgelerinde Cevat Bey'in TKT Erzurum Şubesi Merkez Komitesi tarafından Kongreye seçildiğine dair bilgi vardır. (TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 8, Klasör 10_36, Belge no: 274-275.)

56. İbrahim Tali Bey, Bakû'ya gelen hey'etten Cevat (Dursunoğlu) Bey ve bir arkadaşının komünist olduklarını ve onlara katıldıklarını belirtmektedir. (ATASE, A.1/4280, Kl.549, D.16-A/4, F.6-3.)

57. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.215.

58. TÜSTAV Komintern Arşivi, CD 8, Klasör 10_36, Belge no: 267-269. Bu liste eser içerisinde verilmiştir. Bkz. s.229-230.

59. Anadolu'dan gelerek Doğu Halklarının Birinci Kurultayı'na katılanlarla ilgili "Birinci Doğu Halkları Kurultayı" adlı eserimizde geniş bilgi vermiş ve bunların listesini de eklemiştik (Yavuz Aslan, Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakû-1920, İstanbul, 2007, s.216-230). Bu bilgiler, TÜSTAV Komintern Arşivi'nde bulunan TKT Birinci Kongresi'ne katılanlara ait listeler ile karşılaştırıldığında Doğu Halkları Kurultayı'na katılanların çoğunun TKT'nin kongresine de katıldıkları ortaya çıkmaktadır. Bu listeler eser içerisinde verilmiştir. Bkz.?

60. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.215.

61. Azerb.Cum.EYTA, F.28, Op.1, D.207, L.67.

62. R.P.Korniyenko, Raboçeye Dvijiye v Turtsii 1918-1963, Moskova, 1965, s.29.

Türkiye Sosyalist Fırkası Sekreteri Mustafa Fazıl (Çun) Moskova'ya giderken, Batum'da 19 Eylül 1920'de RSFSR Basın Bürosu'nda yaptığı sohbette, Türkiye'deki komünistlere Ankara hükümeti tarafından izin verilmediğinden Bakû'ye gidemediklerini söylemiştir⁶³.

Görüldüğü üzere Anadolu Hükümeti Türkiye'deki Komünist grupların temsilcilerinin Bakû'deki kongrelere katılmalarını engelleme yoluna gitmiş ve yalnız Doğu Halkları Kongresi için kendi belirlediği temsilcileri Bakû'ye göndermek istemiştir.

Ancak buna rağmen sınır bölgelerinden, özellikle Karadeniz sahillerinden birçok kişi Bakû'ye kongre için götürülebilmiştir. Ayrıca Ethem, İsmail Hakkı⁶⁴ ve Cemal adlı Samsun'dan Trabzon'a gelen üç kişinin Trabzon'dan Doğu Halkları kongresi için Ankara Hükümeti tarafından Erzurum'dan gönderilen grupla birlikte Bakû'ye gittiği bilinmektedir⁶⁵.

10 Eylül 1920'de Doğu Halkları Kongresi'nden hemen sonra açılacak TKT Birinci Kongresi'ne Türkiye'den de getirilenlerle birlikte re'y-i tam sahibi 32 ve re'y-i istişari sahibi 42 olmak üzere 74 kişi iştirak etmiştir⁶⁶.

Bu kongrede bulunan Şevket Süreyya Aydemir "Suyu Arayan Adam" adlı eserinde kongreye katılanlar ve kongredeki havayı şöyle anlatmaktadır⁶⁷:

"Adına "Türkiye Komünist Fırkası" denilen bir teşkilâtın ilk kongresi 10 Eylül'de, gene Bakû'de oldu. Eğer kongre salonundaki kalabalığa ve burada sahneye çıkarılan ve her biri Türkiye'nin bir vilâyeti adına konuşan delegelere ve söylenen nutuklara bakılırsa, Türkiye'ye artık komünist bir memleket demek yerinde olurdu. Fakat dikkat edilirse görülüyor ki, bu kalabalığa katılan insanlar, aslında hiçbir yeri, hiçbir teşekkülü temsil etmiyorlardı. Aralarında müşterek bir bağ yoktu. Her birinin komünistliği anlayışı da başka başkaydı. Ortalığı dolduran topluluk aslında, Rus ihtilâli üzerine başıboş bırakılan ve memlekete dönmek için yol ve çare arayan harp esiri Türk askerlerinden ibaretti.

"Harp içinde Almanya'da okuyan ve orada yaşayan birkaç Türk aydını vardı ki bunlar, İstanbul'dan gelmişlerdi. İşgal ettikleri başkanlık sahnesinden, parteri dolduran derme çatma kalabalığa yukardan aşağıya ve açıkça küçümseyerek bakıyorlar gibiydi. Parterde yer alanların bir kısmına göre ise onlar, birer aydın, yani kendilerine güvenilmez birer yabancı, birer kervana kanşandılar. Ak saçlı bir Rus (Bayan Stasova) iki tarafı beyhude yere birleştirmeye çalışıyordu. İki azınlık, fakat didişen grup dışındaki asıl kalabalık, yani Bakû'de tesadüfen toplanmış harp esirleri ise, bu kavganın ne vakit biteceğini ve kendilerinin memlekete ne vakit sevk olunacaklarını gözlüyordu."

F- KONGRENİN AÇILIŞI (10 EYLÜL 1920)

1. Birinci Oturum

Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi 10 Eylül 1920, Cuma günü saat 5'de, Bakû'de, Kızıl Ordu Kulübü'nde açıldı. Azerbaycan İnkılâp Komitesi Reisi Neriman Nerimanov, Azerbaycan Harbi Komiseri Ali

63. Azerb.Cum.EYTA, F.28, Op.1, D.204, L.23.

64. Bunlar İstanbul'daki komünist teşkilâttan Ethem Nejat ve Hilmioğlu İsmail Hakkı olmalıdır. Nitekim Bakû'deki Doğu Halkları Kongresi'ne katılan Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey, 18 Nisan 1921'de TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada bu durumu doğrulamaktadır. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, 2.Baskı, Ankara, 1985, s.40.)

65. ATASE, A.6/2865, Kl.849, D.2/56, F.30.

66. TKF'nin Birinci Kongresi, s.3. TÛSTAV Komintern Arşivi'nde Türkiye'den getirildiği belirtilen 51 kişilik listeden başka kurultaya katılanlarla ilgili 65 kişilik bir liste de bulunmaktadır. Ancak bu listede bulunan isimlerden bir kısmının üzerinin çizildiği görülmektedir. Bu liste için bkz. s.220-231.

67. Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1993, s.197.

Haydar Karayev, III.Enternasyonal Merkezi Komite Üyelerinden Pavloviç ve Stasova da resmi açılışta bulunarak⁶⁸ konuşma yaptılar.

a) Kongreyi Açış Konuşmaları ve Tebrikler

Kongre'nin birinci oturumunda ilk resmi açış konuşması, kongreyi düzenleyen TKT Merkezi Bürosu Başkanı Mustafa Suphi tarafından yapıldı. Mustafa Suphi "Türkiye Komünist Teşkilâtının Birinci Kongresini açmakla kendimizi bahtiyar addediyoruz" sözleriyle başlayarak şu konuşmayı yaptı⁶⁹:

"Arkadaşlar bir zamanlar bir hayal halinde telâkki olunan komünizm bugün Rusya'da meydana getirildiği hayat ile, kurduğu yeni şekl-i hükümetle, Kızıldusu ile, amele, rençber ahali içerisinde kuvvetlendirdiği teşkilâtıyla şarkın ve bütün dünyanın mazlum millet ve sınıflarına pek büyük ümit ediyor. Son aylar zarfında, bize görünen iki büyük manzara, bu ümitlerin ne kadar esaslı olduğunu gösteriyor. Bu manzaralardan biri Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'dir ki, orada şark ile garbın muhtelif mahallerinden gelmiş otuz yedi millete mensup amele ve rençber vekilleri içtimâ etmişti. Bu içtimâ, proletarya hareketlerinin yeryüzünde ne derece kuvvetli olduğunu gösteren aşikâr ve maddi bir delildir. Diğer taraftan, içtimâmı henüz bitiren Beynelmîlel Şark Kongresi'nde, şarkın muhtelif milletleri, Hindliler, Hiveliler, İranlılar, Türkistanlılar, Buharlılar, Dağıstanlılar, Kırımîliler, Türkiyeliler ile Gürcistan ve Ermenistan mazlum milletleri tarafından gönderilen binlerce vekiller bir yere toplanarak aynı hedefe doğru kati amel ve iradelerini ilân etmiş olmakla Avrupa cihangirlerine karşı azim ve maksatlarını anlatmış oldular. Üçüncü Enternasyonal Kongresi son meclisini kaparken Rusya'nın muzaffer Kızıl Ordusu'nu, Dünya Proletaryasının ve Şark Mazlum milletlerinin hâdim ve müdafii bir ordu olarak ilân etmişti. (Şiddetli Alkışlar)

"Bakû'de toplanan Beynelmîlel Şark Kongresi de Avrupa ve Amerika'nın zâlim ve hunhar emperyalizmine karşı mukaddes mübareze ilân etti. (Şiddetli Alkışlar) İşte bu iki misâl karşısında Bolşevizmin yeryüzündeki içtimâî inkişâba nasıl esaslı bir istinatgâh olduğu meydana çıkıyor. Türkiye'deki son vak'alan tetkik etseniz, gelen arkadaşları dinleseniz, fırkamıza gönderilen mektupları görseniz, memleketimizin son ümidinin Bolşevizm'de olduğu kanaatini anlarsınız. Arkadaşlar, Rusya inkişâb-ı kebirini son üç sene zarfında icazkâr numuneler gösterdi. Hiç kimsenin ümit etmediği halde Rusya Proletaryası öyle bir inkişâp ordusu vücuda getirdi ki, Cihanı hayran bıraktı. İşte bu inkişâp şimdi demir ellerini şarka uzatıyor. Şark siyaseti Üçüncü Beynelmîlel'in ruznâmesinde birinci maddeyi teşkil ediyor. Bu mesele de en ziyade alakadar olanlar şüphesiz bizleriz. Biz Türk Komünistleri bu hareketin kıymetini bilmeli, tarihin kaydedeceği bu fırsatı iyi takdir etmeliyiz. Bizde kendi memleketimizde Avrupa emperyalizminin, haricî ve dahilî düşmanların haddini bildirmeliyiz. Bütün bu arzularımızı tasavvur ve temenniden hakikat haline koyacak bu kongredir. Türkiye Komünist Kongresi Rusya'dan uzanan bu demir elleri tutabilecek kuvvetler yetiştirecek ve fırkamız yalnız Türkiye'de değil, bütün Şark'ta inkişâbın alemdan olacaktır. Onun için yaşasın Türkiye Komünist Fırkası (Alkışlar), yaşasın bütün Komünist fırkalarını har-i aguşunda toplayan Üçüncü Enternasyonal (Alkışlar ve Marş), yaşasın Şarkta birinci İnkişâp ocağı kuran Azerbaycan Şûrâ Cumhuriyeti (Alkışlar ve Marşlar)."

Kongrenin Bakû'de düzenlenmesinde Türk Komünistlere en büyük yardımı Azerbaycan İnkişâp Komitesi Reisi Neriman Nerimanov yapmıştır. Sadece ev sahipliği yapmakla kalmayarak, gerek maddî ve gerekse manevî olarak bütün konularda Neriman Nerimanov, Türkiye Komünist Teşkilâtı'nın yanında olmuştur. Bu nedenle Türkiye Komünistleri Kongresi'nde Mustafa Suphi'den sonra kürsüye Nerimanov çıkmış, kongreyi tebrik ederek, aşağıdaki konuşmayı yapmıştır⁷⁰:

69. TKF'nin Birinci Kongresi, s.3-5.

70. TKF'nin Birinci Kongresi, s.5-6.

“Ben isterim ki, bütün ömrünü harpler ve felâketler ile geçiren Türkiyeliler tarihi için bu meclis ebedi nişan olsun. Siz şüphesiz bu mecliste dertlere ilâçlar arayacaksınız. Fakat bu ilâcınız vatana münhasır mı, yoksa bütün beşeriyete mi ait olacaktır. Dört yıllık harp bize gösterdi ki bütün milletleri dalâletten kurtaracak ilâç, ancak komünizmdir, başka bir ilâç yoktur. Filozoflar, âlimler, insanların ahlâkını tenzib için pek çok kitaplar yazdılar. Fakat insanlık hep felâket içinde yaşamağa devam ediyordu. Ne için? Çünkü sözle, kitapla beşerin ahlâkını tehzib etmek mümkün değildir. Ona tabii bir yol lâzımdı. Bunu Karl Marks buldu ve gösterdi. O diyordu ki, bir taraftan fabrikalar, diğer taraftan ameleler çoğalırken hayat gittikçe çetinleşiyor.

“Bir taraftan kapitalizm medeniyeti yükselirken, diğer taraftan karanlıklar içinde mazlumlar ziyadeleşiyor. Binaenaleyh bir gün gelip mutlaka büyük bir inkişap kopacaktır. İşte Cihan Harbi neticesinde mazlum amele hakiki hayatına kavuştu. Memleketin hakiki sahibi hayatın hakiki mâliki oldu. (Alkışlar) Yoldaşlar, sizin kongrenize büyük ve mühim vazifeler düşüyor. Şarkı iyi tanıyınız. Oraya ihtiyatlı gidiniz. Çünkü şarkın hayatı, âdetleri, düşünceleri ve itikatları pek başkadır.

“Şark, Rusya amale ve köylüsünün gittiği yoldan gidemez. Bizim bir sehvimiz şarkı felâkete sürükler. Bunun için tatbikat cihetini evvelce burada hâletmeli ve şarkı öyle bir canlandırılmalıdır ki, o bağırsın: Artık ben yaşıyorum, ben bu dünyada buyruklar verebiliyorum, diyebilirsin. Şarkı bizden soğutmak isteyenler bilsinler ki, bu emellerine nail olamayacaklardır. Yoldaş olalım. Üçüncü Enternasyonal’in bayrağı altında toplanalım, azatlığımızı halâs edelim. (Alkışlar ve Marş).”

Şark Halkları Kongresi olsun, TKT Kongresi olsun, her ikisi de Rus Komünist Partisi’nin doğuya ait politikalarını muayyenleştirmek ve nasıl bir siyaset uygulayacağını belirlemek açısından oldukça önemli idi. Bu yüzden Üçüncü Enternasyonelin önemli şahsiyetleri de TKT Kongresi’ne katılmışlardı. Bunlardan biri de Stasova idi. Kongre’de Rusya Komünist Partisi Merkezi Hey’eti namına Stasova Rusça olarak şu konuşmayı yaptı⁷¹:

“Siz gayet müsait bir zemin-i mesâi bulduğunuz için bahtiyarsınız. halbuki Rusya Komünist Fırkası pek müthiş müşkülâta maruz kalmıştı, Rus Komünistleri Çarlığın en zalim devirlerinde müşkül vaziyetlerde bulundu. Biz vaat ediyoruz ki, daima her hususta yardımınıza koşacağız.

“Arkadaşlar biliyorsunuz ki, son zamanlarda mesleksiz, hüviyeti meçhul çok adamlar komünist yazılmağa başlamışlardır. Bunun için aramıza girmek isteyenleri iyi tahkik ediniz. Emin olmadığınız adamları almayınız. Yoldaşlar, biz Rus Komünistleri tehlikeli zamanlarda amele teşkilatlarından pek ziyade istifade ettik. Maatteessüf, sizin kuvvetli şerik-i istinatgâh olan amele teşkilatlarını Anadolu’da zayıf bulacaksınız. O teşkilatlarınız ancak İstanbul’da kuvvetlidir ki, orası da hal-i hazırda düşmanın taht-ı işgalindedir. Fakat komünistlerin ittifâkıyla bu muazzam şehrin mazlum amelesini kurtaracağımıza emin olalım.”

Stosova’dan sonra Azerbaycan Komünist Fırkası Merkez-i Umûmisi ile Bakû Komitesi adına Azerbaycan Harbi İşler Komiseri Ali Haydar Karayev, kongreyi tebrik ettikten sonra “Rus İnkılâbının yalnız Rusya’ya mahsus olmadığını bütün cihan zahmetkeşlerinin eseri olduğunu” söyleyerek, konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür⁷²:

“Türkiye zahmetkeşlerinin yıllardan beri akıttığı kanlı gözyaşları da bu inkişabın ruhunda yer bulmuştur. Türkiye zahmetkeşleri de o inkişabın bayrağı altında toplanarak saâdet ve necât bekliyorlar. Sizin birinci kongreniz bugün Azerbaycan’ın Kırmızı Payitahtında açıldı ise, yarın pek yakında İstanbul’da sizin Kızıl Payitahtınızda açılacaktır. (Sürekli Alkışlar). Azerbaycan Komünist Fırkası sizinle bu mukaddes yolda ilerleyecek ve zâlimleri kahretmedikçe Kırmızı Bayrağı elinden bırakmayacaktır.”

71. TKF’nin Birinci Kongresi, s.6-7.

72. TKF’nin Birinci Kongresi, s.7.

Üçüncü Enternasyonal'in Merkezi Komitesi adına, Pavloviç TKT Kongresi'nde konuşmuştur. Rusça olarak yaptığı konuşmada, Pavloviç, "Türkiye'nin son harpte oynadığı rollerden bahsederek, Avrupa'nın tazyiki ile Türkiye'nin birçok zayıata uğradığını" söylemiş ve şu sözler ile konuşmasına devam etmiştir⁷³:

"Şimdi Çanakale ve Karadeniz Boğazlarına hâkim olan düşman, aks-i inkılâpçıları üstümüze musallat etmeğe fırsat buluyor. Biz her şeyden evvel istiyoruz ki, Türkiye yalnız kendi menfaati için değil, bütün beşeriyetin saadeti için İstanbul üzerine kırmızı bayrağını yükseltsin. (Alkışlar ve Marş)".

Pavloviç'ten sonra konuşan Bakû Amele ve Köylü Bahriyelileri Vekili Kasımov ise, şunları söyleyecektir⁷⁴: "Yoldaşlar, bizim şiarımız şarkı kurtarmak olsun. Bu da ancak komünizm sayesinde mümkün olacaktır. Şimdiye kadar birçok kurbanlar verdik. Şarkın halâsı namına bundan sonra sizde kırmızı kurbanlar vereceksiniz. Biz sonuna kadar sizinle beraberiz. Ve siz bize söz vermelisiniz ki, bu zamana kadar şarkın birinci kahramanı olduğunuz gibi, bundan sonra da kırmızı bayrak altında şarkın halâskâr kırmızı kahramanları olacaksınız. Yoldaşlar şarkı halâs etmedikte silahlarımızı terk etmeyelim."

Bu arada yapılan bir teklif üzerine Rusya'da, Azerbaycan'da, Türkiye'de vesair memleketlerde İnkılâp uğrunda canlarını fedâ eden yoldaşların ruhunu şad etmek için matem marşı okunmuştur. Bunu takiben Dağıstan Komünistleri adına Celal Korkmazov tarafından kongre tebrik edilmiştir. Daha sonra da Şark Beynelmîlel Teşkilatı ve Teşvikat İcraiye Komitesi adına İsmail Hakkı "Komünist hareketinin tarihi" hakkında bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın son kısmı şöyledir⁷⁵:

"1919 Mart'ta Moskova'da içtimâ eden Üçüncü Enternasyonal'da birinci defa olarak Türkiye proletaryasının da vekili, bütün cihan amelelerinin vekilleri arasında bulunuyordu. O da muhterem yoldaşımız Mustafa Suphi idi. Arkadaşlar, Türkiye'de şimdiye kadar çeşitli simaların, şahsiyetlerin sırmalı paşaların, pek çok sözlerini dinledik. Fakat bu sözler Anadolu köylüsüne hiçbir faide vermedi. Komünistler ise köylerde kırmızı çiçeğin tohumlarını ekecek ve bedbaht Anadolu'yu bu suretle yükseltecektir. Bu gayeye vusül için çok çalışacağız ve her fedakârlığa katlanacağız. Biz Türkiye'deki işçilere ve rençberlere istinad ediyoruz. Cihan proletaryası da bizimle beraberdir. Biz yalnız değiliz. Üçüncü Enternasyonal bizim istinadgâhımızdır."

Azerbaycan Maarif Komiseri Dadaş Bünyadzade Azerbaycan'da İnkılâp hareketini temsil eden hemkârlar ittifakı adına kongreyi tebrik ederek, Türk komünistlerine yardım vaadinde bulunan aşağıdaki konuşmayı yapmıştır⁷⁶:

"Birkaç gün evvel Şark illerinin kurultayı vardı. Oradaki mümayendeler Avrupa'ya cihad ilân ettiler. Afganistan mümayendesi de "Biz Bolşevik değiliz. Fakat emperyalizme karşı açılan bu muharebede sizinle beraber yürüyeceğiz" demişti. Bu doğrudur ve pek aydın bir meseledir ki, bütün şark beraber yürüyecektir. Türkiye Komünistleri hat ve hareketlerini şimdiden sağlam esaslar üzerine kurmalı, ta ki memleket dâhilindeki menfaatperest kara kuvvetler baş kaldırmasın ve komünizm kökleşsin. Ben size Azerbaycan Fırkası namına söz veriyorum ki, şarkın müstemleke halinden kurtarılması ve komünizm intişarı için Azerbaycan daima size yardım edecektir."

Dadaş Bünyadzade'den sonra, TKT Merkezi Bürosu üyesi olan ve harp esirlerden bir Türk Kızıl Asker Alayı kurmakla görevlendirilen Mehmet Emin, Türk Kızıl Askerleri adına kongreyi tebrik ederek, şunları söyleyecektir⁷⁷:

73. TKF'nin Birinci Kongresi, s.7-8.

74. TKF'nin Birinci Kongresi, s.8.

75. TKF'nin Birinci Kongresi, s.7.

76. TKF'nin Birinci Kongresi, s.9.

77. TKF'nin Birinci Kongresi, s.9-10.

“Yoldaşlar memleketimizin büyük mazisi ve siyasî tarihi vardır. Şimdiye kadar birçok cemiyetler ve siyasî fırkalar tesis edilmiş; bunlar memlekette, Türkiye'nin mukadderatıyla oynamak istemişlerdir. Zavallı memleketin halâsı için birçok kongreler toplanmış ve kararlar verilmiştir. Ancak hâkim sınıfların menafine hizmet eden bu mukadderat da her ne kadar fakir ahaliden de bahsetmiş ise de, zavallı halk ancak alet olarak kullanılmış ve onun faidesine verilen parlak kararlar kâğıt üstünde kalmaktan başka bir şeye yaramamıştır.

“Hâlbuki bugün bu tarihi kongre, artık o çürük mefkûreleri ve şahsî düşünceleri kökünden imha ile şimdiye kadar Avrupa kapitalizmi faidesine alet olan zavallı Anadolu köylü ve ameleleri hesabına iş görecektir ve Türkiye'nin mukadderatını memleketin hakiki sahibi olan miynetkeşlere teslim edecektir. Biz eminiz ki, Anadolu bu suretle kurtulacak ve eskiden kuru bir nam olarak İstanbul'un hakikaten Şark ve Garp proletaryasının halâsına hâdim bir merkez olduğunu ispat edecektir. Üç seneden beri Rusya İnkılâbının muhtelif cephelelerinde fedakârane çarpışan Kızıl Türk Askerleri diyor ki; bu günden itibaren Türkiye'nin hakiki İnkılâbı uğrunda son katresine kadar kanımızı feda etmeğe hazırız.”

İstanbul Komünist Grubu adına söz alan Hilmioğlu Hakkı şu konuşmayı yapacaktır⁷⁸:

“Arkadaşlar, zannedildiği gibi Türkiye amelesi hakikati yalnız bugün anlamış değildir. Tahsil için Avrupa'nın muhtelif memleketlerine ve muhtelif fabrikalarına gönderilen genç Türk amelesi, Avrupa amele hareketlerinde ümit verici roller oynamışlardır. 1918-1919 İnkılâbına iştirak eden hatta Spartakistlerle beraber büyük cidalde can veren birçok komünistlerimiz vardır. Yoldaş (Bela-kun) kendisiyle görüştüğümüz zaman Macaristan İnkılâbına birçok Türk gençlerinin de iştirak ve Türklerin bir ihtilâl taburu teşkil ettiğini bana söylemişti. Avrupa'dan avdet eden yoldaşlar memlekette teşkilât vücuda getirmişlerdir. Türkiye Komünistlerinin vesait-i neşriyeleri de vardır. Türkiye proletaryası uyumuyor, bundan emin olunuz.”

Son olarak Tataristan Komünistleri adına Maksud Yoldaş, kongreyi tebrik ederek, Türkiye'deki işçi ve rençperlerin ıstıraplı hayatından bahsetmiş ve bu zavallıların kurtarmak için ancak kızıl bayrağa sarılmak gerektiğini belirtmiştir⁷⁹.

b) Kongre Fahri Riyaseti Seçimi

Birinci oturumunda açış konuşmaları ve tebriklerden sonra, verilen çok imzalı bir teklif üzerine, Kongre Fahri Riyaseti'ne oybirliği ile Lenin, Troçki, Zinoviyev ve Stalin seçilmişlerdir⁸⁰.

Fahri riyaset seçiminden sonra verilen diğer bir teklif üzerine Üçüncü Enternasyonal İcra Komitesine, Rusya Komünist (Bolşevik) Fırkası Merkez-i Umûmisine, “Bütün dünya emperyalizmine karşı fedakârlık göstermekte berdevam olan” Rusya Kızıl Ordusu'yla, “Antanta'nın kara kuvvetlerine karşı mukavemette bulunan” Türkiye İnkılâp Ordusuna tebrik telgrafları çekilmesine karar verilmiştir⁸¹. Bu karardan sonra Enternasyonal Marşı çalınarak saat sekizde oturum sona ermiştir.

2. İkinci Oturum

a) Kongre Başkanlık Divanı'nın Seçimi

11 Eylül günü oturuma başlandığında en önemli gündem maddesi, kongre başkanlık divanının oluşturulması idi. Önce kongrede mazbata komisyonun teklifi üzerine oy hakkına sahip delegelerin isimleri okunarak,

78. TKF'nin Birinci Kongresi, s.10-11.

79. TKF'nin Birinci Kongresi, s.11.

80. TKF'nin Birinci Kongresi, s.9-10.

81. TKF'nin Birinci Kongresi, s.11.

tasdik edilmiş ve daha sonra başkanlık divanı seçimine geçilmiştir. Yapılan seçim sonucunda, kongre başkanlık divanı aşağıdaki kişilerden oluşmuştur⁸²:

Mustafa Suphi
 Mehmet Emin
 Abid Alim
 Cevat (Dursunoğlu)
 Süleyman Nuri
 Nazmi
 İsmail Hakkı

Ayrıca fahri olarak da Ali Haydar Karayev, Stasova, Celal Korkmazov başkanlık divanına seçilmişlerdir⁸³.

b) “Ahvâl-ı Hazıra” Hakkında Abid Alim’in Konuşması

Başkanlık Divanı oluşturulduktan sonra başkanlık makamına geçen Mustafa Suphi “Ahvali Hazıra” hakkında izahat vermek üzere TKF Bakû Komitesi üyesi Abid Alim Yoldaş’a söz vermiştir. Kürsüye gelen Abid Alim bu konuda aşağıdaki konuşmayı yapmıştır⁸⁴:

“İnhisar ve istilâ devrine ayak basan sermayedarlık 1914 Cihan Harbine sebebiyet verdi. Harb-i Umumî iktisadiyatta büyük bir buhran doğurdu. Sermayedarlık bu buhranın önünü alamıyor. Bunun neticesi olarak mağlup memleketlerde inkılâp esasları hazırlanmış oldu. Rusya’da sermayedarlık teşkilâtı vasi değildi. Mutlakıyetin tesiri altında proletaryanın hareketi öteden beri büyük tesirler icra ediyordu. İnkılâbın Rusya’da başlayacağı öteden beri takdir ediliyordu. Hakikaten burada proleterler burjuvaziyayı daha kolaylıkla mağlup ederek hâkimiyeti ele geçirdi. Rusya’da zuhur eden inkılâbı, garpta diğer bazı inkılâbı hareketler takip etti. Almanya’da kıyam zuhur ettiği gibi, Macaristan’da Şûrâlar Hükümeti bile teessüs etti. İngiltere, Fransa gibi yerlerde amele mühim ta’til-i işgaller ile burjuvaziyayı sarstı. Mamafih garpta burjuvazya çok kuvvetli olduğu için şarkta umumî ve vasi bir kıyam olmadıkça garpta proletarya hareketlerinin lâykıyla inkişaf edemeyeceği anlaşıldı. Müstemlekecilik siyaseti zaten Şarkın mazlum milletlerini incitmişti. Rusya’dan yükselen inkılâp sesi şarkta müsait bir ma’kes buldu. Fakat sermayedarlar inkılâpçı şarkı derhal tazyike başladı. Garp cihangirleri aleyhine Rusya İnkılâbına Şark hareketleri inzimam etti. Bütün kuvvetler inkılâbı idare eden Üçüncü Enternasyonal’in bayrağı altında toplandı. Bugün bir taraftan bütün dünya içtimâî inkılâbı gözümüzün önünde durduğu gibi, diğer taraftan şarkta cihangirler son kuvvetlerini sarf ediyorlar. İktisadî (Kara) buhranlar; Cihan Harbi esnasında en müterakki milletler de, devlet borçları yedi defa arttı. İngiltere ile Fransa sermayesini yan yarıya, İtalya yüzde yetmiş ve Rusya yüzde doksan nispetinde kaybetti. Bunun neticesi olarak eşar ile işçi gündeliği arasındaki müsavatsızlık nispeti artmıştır. Amerika’da eşya fiyatı yüzde yüz yirmi arttığı halde, amelenin ücreti ancak yüzde seksen; Fransa’da eşya yüzde üç yüz, amelenin ücreti ise yüzde iki yüz artmıştır. Bu rakamlar amelenin her yerde daha fena şerait-i hayatiye içerisine girdiğini gösteriyor. Yine harbin tesiriyle paranın fiyatı her yerde alçalmıştır. Amerika Dolarnına nispeten İngiltere’de para yüzde otuz, Fransa ve İtalya’da yüzde altmış, Almanya’da yüzde doksan altı alçalmıştır. Görülüyor ki, büyük devletlerin iktisadiyatı mahvolmaktadır. Vaziyetin düzelmesi imkân haricindedir. Dünya İnkılâbı pek yaklaşmıştır.

“Ganimetlerin taksimi: Dört müttelik haydut, dünyayı aralarında taksime başladılar. Fakat Almanya me-

82. TKF’nin Birinci Kongresi, s.12.

83. TKF’nin Birinci Kongresi, s.12.

84. TKF’nin Birinci Kongresi, s.12–14.

selesinde aralanı açıldı. Türkiye ve Rusya meselelerinde de uyuşamadılar. Bu ittihatsızlık sebebiyle umumî buhran hâd bir hale geldi.

“İnkılâbî buhranlar: Düşmanlarımızın buhranlarına rağmen, her tarafta amele arasında Rusya İnkılâbına temayülkâr cereyanlar uyanmış grevler çoğalmıştır. Avrupa ve Amerika’da içtimâî inkılâp hareketinin başladığına dair bir çok risaleler intişar etti. Bu mühim hadiseler inkılâbın yaklaştığını gösteriyor.”

Abid Alim konuşmasına şu sözler ile son vermiştir:

“Şarkta başlayan millî azatlık hareketleri derinleşirse bütün dünyada içtimâî inkılâplar kopacaktır. Biz hiçbir vakit garp haydutlarının ve onlarla beraber onların gittiği yoldan gitmeyeceğiz. Gitmek isteyenlere de bütün kuvvetimizle müsaade etmeyeceğiz.”

c) “Anadolu’nun Vaziyet-i Hazırası” Hakkında Erzurum Delegatesi Cevat (Dursunoğlu) Bey’in Konuşması

Erzurum’dan Kâzım Karabekir Paşa tarafından Bakû’ye gönderilen hey’et arasında bulunan Cevat Bey⁸⁵, burada Doğu Halklarının Kurultay’ından sonra TKT Kongresi’ne de iştirak etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu kongrenin riyaset heyetine de seçilen Cevat Bey, ikinci oturumda söz alarak Anadolu’daki vaziyet hakkında kongreye aşağıdaki bilgileri vermiştir⁸⁶:

“Harbin bidayetinde Türkiye’nin hudutları geniş olduğu halde, şimdi hudutları küçülmüş, memleket parçalanmış, Antanta tarafından ise harbin bütün ağırlıkları Anadolu fakir halkının boynuna yüklenmiştir. Memleket ve bundan en ziyade müteessir olan Anadolu fakir ve rençper halkının kalbinde büyük bir galeyana vardır. Bugün İstanbul ve İngiliz Hükümeti’ne karşı başlayan kıyam hareketi de o galeyandan doğmuştur. Bu hareketin başında bu müdafaa-i nefis meselesi esas idi. Fakat sonra bu hareket içtimâî, sınıflı inkişafıya mazhar olarak İnkılâbî mahiyete girdi. Şiârlar iki idi. Biri, memleketi garp emperyalistlerine teslim etmemek, diğeri ordu arkasında milleti soyan tufeylilere karşı mübareze. İlk kongrede buna dair kararlar verildi.

“İşte bugün Anadolu canıyla, başıyla memleketi müdafaa etmekle beraber, İnkılâp yalnız temiz adamları iş başında buldurmaya çalışıyor. Sanâdid—i ittihattan ve dalavereci yeni milyonerlerden hiçbiri hareketin içine sokulmamıştır. İnkılâpçı Anadolu fikrini İstanbul’a anlattı. İngilizlerin elinde olan İstanbul ise, onu boğmak için elinden geleni yaptı. İngiliz silahlarıyla teçhiz ve İstanbul Hükümeti tarafından sevk edilen kuvvetlere karşı, Anadolu kararındaki azmini göstererek hiyanete harp ile cevap verdi. Böylece Anadolu’da dahilî ve sınıflı cîdal ilk adımını atmış demektir (Alkışlar). Bu mübareze ve hareket-i mühimme buhranlar içinde gittikçe kuvvet bulmakta ve halk arasında yayılmaktadır. Fukara halkın hukukunu müdafaa için hükümet mesarifâtının mühimce kısmını zengin sınıflara yükletmek istemişti. Zenginler, irticaî kuvvetler yarattılar, fakat halk kitlesinin bütün azameti önünde bu kuvvetler kâmilten erimektedir.

“Anadolu hareketi başta Rusya İnkılâbının mahiyetine vakıf değildi. Fakat son zamanlarda bütün hakikat anlaşılmağa başlamıştır. Anadolu’da sol sosyalistlerin efkârını neşreden gazeteler vardır. Erzurum’da çıkan “Albayrak” halkı inkılâba doğru götürüyor. Hareket günden güne inkişâf ediyor. Komünist fikir ve teşkilâtlar

85. Erzurumlu Cevat (Dursunoğlu) Bey, Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin “Erzurum Şubesi”ni açanlardan birisidir. Erzurum Kongresi’nde Hasankale mümessili olarak, bulunmuştur. Erzurum’da birkaç arkadaşı ile Albayrak Gazetesi’ni çıkarmıştır. Cevat Bey, Kâzım Karabekir Paşa tarafından seçilerek Bakû’ye, Doğu Halklarının Birinci Kongresi’ne gönderilmiştir. Cevat Dursunoğlu hakkında bakınız. (M. Fahrettin KIRZIOĞLU, “Erzurum Kongresi’nin Sağ Kalan Beş Mümessili”, Türk Kültürü, s.85, (1969-1970), s. 57-58; Tolga Başak, Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2000.)

86. TKF’nin Birinci Kongresi, s.14-16.

n gittikçe kuvvet buluyor. İşte Anadolu'nun hakiki vaziyeti! Anadolu şimdiki hükümeti, son ideal hükümet kabul etmiyor. Zaman gelecek halk, emeline muvafık hükümet şekline de nail olacaktır. Anadolu, Rusya'dan içtimâî inkişâptan büyük müzaheretler bekliyor. Anadolu, başladığı bu inkişâp hareketleriyle yalnız kendisi için değil, bütün beşeriyet için selâmet vaad ediyor.”

Cevat Bey, kendisine yöneltilen bir soru üzerine konuşmasına şu sözlerle son vermişti⁸⁷: “Mukaddema halkın makam-ı hükümdariye karşı büyük hürmeti vardı. Her şeyini oraya medyun addediyordu. Fakat şark vilâyetlerinde bu fikir tamamen değişmiştir. Çünkü halk, padişahın memleketi felaketlere sürüklediğini görmüş ve şimdi halaskâr olarak kendi kendini meydana atmıştır.”

Cevat Bey'in Anadolu'daki vaziyet hakkında yaptığı bu konuşma da Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesi'nin, Anadolu'da sosyalist fikirleri neşreden gazetelerden biri olduğu ve halkı inkişâba yani komünizme doğru götürdüğü görüşüne yer vermesi oldukça ilginçtir. Her yönü ile Albayrak Gazetesi'ni inceleyen D. Ali Akbulut “Albayrak Olayı” adlı eserinde bu durumu şöyle izah etmektedir⁸⁸:

“Bunu söyleyen herhangi bir kişi olmayıp, Albayrak heyetinden Cevat Bey'dir. Cevat Bey Albayrak adına bazı açıklamalarda bulunduğuna göre, aynı gazete adına bazı taahhütler altına girmiş de bulunabilir. Bu takdirde Albayrak'ın yayın politikasındaki önemli değişikliklerin, Bakû, dolayısıyla Mustafa Suphi ve ekibiyle ilişkisi bulunduğu düşünmemek kabil değildir. Nitekim Mustafa Suphi de aynı kongrede yapmış olduğu konuşmada, Anadolu'nun, Trabzon, Erzurum, Eskişehir gibi şehirlerinde komünistliği alenen müdafaa eden Albayrak ve İşçi adlarındaki gazetelerin çıkarıldığını beyan etmiştir.”

Yine aynı eserde D. Ali Akbulut, Erzurum'da halk hükümeti yapma girişimiyle, Cevat Bey'in bu konuşmasındaki “Anadolu şimdiki hükümeti, son ideal hükümet kabul etmiyor” şeklindeki sözleri arasında şu şekilde ilişki kurmaktadır⁸⁹:

“Cevat Bey'in konuşmasında dikkati çeken bir diğer husus, Anadolu'nun, şimdiki hükümeti, yani Ankara Hükümetini son ideal hükümet olarak kabul etmediğini söylemiş bulunmasıdır ki, bu tamamen onun şahsi görüşünü yansıtmakla birlikte, önemli bir gerçeği de ortaya koymaktadır. Çünkü Cevat Bey, “Zaman gelecek, halk emeline uygun hükümet şekline nail olacaktır” demek suretiyle, hemen bu kongrenin akabinde Erzurum'da halk hükümeti yapmak girişiminin sıradan bir hareket olmadığına zımnen işaret etmiş bulunmaktadır.”

d) Kongrenin Aldığı İlk Kararlar

“Ahval-i hâzıra” ve “Anadolu'daki vaziyet” hakkında yapılan konuşmalardan sonra kongre oybirliği ile aşağıdaki kararları kabul etti:⁹⁰

“1-Bir taraftan Rusya'da başlayan komünist inkişâbının büyümesi, genişlemesi ve gündün güne dünya amelesinin Rusya'da açılan komünist bayrağı altına müteazzi bir surette toplanması ve diğer taraftan cihan harbi neticesi olarak hayat-ı maişetin gittikçe daralması dolayısıyla yıkılmakta olan eski dünyanın şeklini idameden aciz kalan sermayedar ve müstemlekeci devletler amelesinin de doğrudan doğruya hâkimiyeti eline almak için mübarezeeye atılması, eski sermaye sistemi yıkılıp, yerine beşeriyetin mihnetkeş kısmının saadet ve refahını temin eden komünizmin kâim olacağına şüphe bırakmamaktadır.

2-Bütün beşeriyetin komünizm devrine girmesi ve içtimâî inkişâbın muzafferiyet-i kat'iyesinin temini

87. TKF'nin Birinci Kongresi, s.16.

88. Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Erzurum, 1991, s.59.

89. Akbulut, Albayrak Olayı, s.59.

90. TKF'nin Birinci Kongresi, s.16-17.

dünya inkılâp kuvvetlerinin aynı gayeye doğru gidebilmesi için bütün inkılâbî kuvvetlerin umumî bir merkeze rabtı lâzımdır.

3-Rusya Komünist İnkılâbı, tarihi, kuvvetli teşkilâtı ve kızıl ordusuyla bu merkezî rolünü tabiatıyla ifaya kadir ve Moskova'da teşekkül eden Üçüncü Enternasyonal ise dünya inkılâpçı kuvvetlerinin nâzım ve rehberi hey'eti vazifesini görmeye lâyıktır.

4-Anadolu'da devam eden Milli İnkılâp Hareketinin umum dünya emperyalizmine karşı mücadelesiyle bütün dünya proletarya hareketine yardım ettiğine kaniyiz. Bu milli hareketin, memleket dahilinde inkişaf bulması ve derinleşmesiyle, sınıf şuurunun meydana gelmesine hizmet ettiği ve böylece yarınkı içtimâî inkılâba müsait bir muhit hazırladığı muhakkaktır.

5-Türkiye Komünist Fırkası bir taraftan Türkiye'de Emperyalizme karşı olan bu hareketin derinleşmesine yardım etmekle beraber, diğer taraftan rençper, işçi halkın asıl maksadı ve son emeli olan çalışanlar hakimiyetini elde etmek esaslarını hazırlamak için bezl-i mesâî edecektir."

Bu kararlar Türk Komünistlerinin Anadolu'ya, Anadolu'daki milli harekete olan bakışını açıkça ortaya koymaktadır. Yani asıl gaye olan komünizme varma da, Anadolu'da komünizmi yerleştirmek emelinde, Anadolu'daki milli hareketi basamak olarak kullanmak düşüncesindedirler. Ve bu durum yukarıdaki kararların beşinci maddesinde açıkça ifade edilmektedir⁹¹.

e) Türkiye Komünist Teşkilâtı Merkezi Hey'eti'nin Faaliyeti Hakkında Mustafa Suphi'nin Lâyihası

İkinci oturumun akşamki bölümünde en önemli gündem maddelerinden biri, TKT Merkezi Bürosu faaliyetleri hakkında Mustafa Suphi tarafından hazırlanarak kongreye sunulan lâyiha idi. Bu lâyiha ile TKT Merkezi Bürosu'nun kuruluşundan, kurultayın toplanmasına kadar olan faaliyetlerle ilgili olarak Mustafa Suphi, Kongreye bilgi veriyordu. O, konuşmasında TKT'nin doğuşunu ve gelişmesini iki devreye ayırarak ele almıştı: Birinci devre "Tenvir Devri", yani teşkilâtın kuruluşunun esas hazırlık devresi. İkincisi ise "Teşkilât Devresi" idi.

Hazırlık devresinde, Mustafa Suphi Birinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye olan etkisini, ülke içerisindeki fikir akımlarını, bağımsızlık ideallerinden doğuşunu ve Bolşevik İhtilâlinin Türkiye'deki emekçi halk kitleleri üzerinde yaptığı tesirlerden bahsederek, Moskova'da TKT'nin meydana gelişi ve Yeni Dünya gazetesinin neşir hayatına başlaması üzerinde durdu. İkinci kısımda ise, Türkiye Komünistleri Teşkilâtının gelişmesi ve iki yıllık, yani 1918'den 1920'ye kadar (kongreye kadar) olan faaliyetleri hakkında kongreye hesap verdi.

Önceki konularda TKT kuruluşu ve faaliyetleri hakkında bilgi verilirken Mustafa Suphi'nin bu lâyihasından da faydalandığı ve bu layihadan iktibaslar yapıldığından, burada yeniden bu konuşmanın detaylarına girilmeyecektir. TKT Birinci Kongresi, TKT Merkezi Bürosu'nun faaliyetleri hakkında Mustafa Suphi tarafından arzolunan layihayı dinledikten sonra aşağıdaki kararı kabul etti⁹²:

"Türkiye Komünist Teşkilâtı'nın Rusya'da dâhilî ve haricî irticaa karşı mübareze yolunda ifa etmiş olduğu mühim vazifeyi takdir ve bu faaliyetin Türkiye amele ve rençberlerinin teyakkuz ve halâsına doğru atılmış büyük bir adım olduğunu tasdik eyler.

"Merkezî Hey'et içtimâî inkılâbın bir ve diğer mübareze cephelerinde en müşkül devreler geçirdiği sıralarda, Türkiye'ye ait tebligat ve teşkilat işlerinde muayyen bir hedefe doğru ilerlemiş ve Üçüncü Enternasyonal da mevki kazanmakla faaliyet-i inkılâbiyesinde doğru bir yol tuttuğunu ispat eylemiştir. Kongre, bu hu-

91. TKF'nin Birinci Kongresi, s.17-35.

92. TKF'nin Birinci Kongresi, s.37-38.

susta Merkez-i Hey'ete ve hususiyle şimdiye kadar geçen devre-i faaliyette en mes'ûl vazifeyi ifa etmiş olan Mustafa Suphi Yoldaş'a teşekküratını ilân ile diğer meselelere geçer."

Bu karardan sonra 1 Haziran 1920'den 16 Eylül 1920'ye kadar TKT'nın hesabına bakılmış ve Kongre Ma-liye Komisyonunun tetkiklerinin sonuçları okunmuştur⁹³. Buna göre TKT'nin "Salahiyeti haricinde sarf olunmuş hiçbir meblağa tesadüf edilmediği" açıklanmış ve ikinci oturuma son verilmiştir.

3. Üçüncü Oturum

TKT Birinci Kongresi'nin 12 Eylül 1920 tarihli üçüncü oturumunun ilk bölümünde "Müstemlekât" ve "Mil-liyetler" meseleleri hakkında raporlar okunmuştur.

a) "Müstemlekât Meselesi" Üzerine Hilmioğlu Hakkı'nın Konuşması

İlk olarak Müstemlekât (sömürgecilik) meselesi üzerine Hilmioğlu Hakkı tarafından hazırlanan bir rapor kongreye sunulmuştur⁹⁴.

II. Enternasyonal'in sosyalist partilerin "Müstemlekât Meselesi" üzerine siyasetini eleştirerek konuşmasına başlayan Hilmioğlu Hakkı, Üçüncü Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde bu konuya özel bir önem verildiğini belirtti. Fakat Türkiye Komünistleri için "Müstemlekât" meselesinin daha önemli ve hususi bir konu olduğunu savunan Hilmioğlu Hakkı, şunları söyledi:

"Şu dakikada garp emperyalizmi, Türkiye'yi vasî bir esir deposu haline ifrağ etmekle meşgul bulunuyor. Türkiye işçi ve çiftçisi müstemlekât meselesinin ne olduğunu, ne demek istediğini, hala Anadolu'da, Trakya'da Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da dökülmekte olan kanlardan, hâlâ tutuşan ve genişlemekte devam eden yangınlardan öğreniyor. (Sevr) muahedenâmesi, dünya harbinin karakterini göstermek hususunda, Versay ve Senjermen muahedelerinden daha mucezdür. Dünya zayıf milletlerin halâsı için harp edenler, bugün bilhassa zayıf milletler üzerine çullanmışlardır. Anadolu'da Sevr muahedesiyile Türkiye'ye bırakılan arazi üzerinde bile, nüfuz dairelerine inhisar mıntıklarına ayrılmayan yer kalmadı. Demek, bütün Türkiye baştanbaşa kapitalist Avrupa'nın müstemlekât politikası dairesine girmiştir. Demek, büyük kapitalist devletlerin dünyanın her tarafına taşıdığı medeniyetten, Türk işçisi ve reñçperi de, bundan sonra artık bilavasita nasibini alacaktır! Kapitalist Avrupa'ya göre, sadece koloni politikası denen şey, bugün Türkiye'nin vücudu içinde bir dert, müthiş bir dert olarak tahribat yapmaktadır. Ve bu, Türkiye Komünist Fırkası'nın Türk proletaryasına sınıf benliği vermek ve onu inkılâpçılığa hazırlamak hususundaki vazifesini fevkalâde güçleştirmiştir. Berberistan halkına son senelere kadar kendi memleketlerinin belediye dairelerinde bile söz ve mevki vermeyen Fransa, Adana'daki pamuk amelesinin inkılâp teşkilâtı vücuda getirmesine nasıl müsaade eder? Bütün dünya Nil Fellâhına, Hint (Perya)sına, Çin (Kulî) ve Fas Bedevisine verilen hürriyetin derecesini bilir."

Bugünkü müstemlekât politikasının, Kapitalist iktisat sisteminin zaruri bir neticesi olduğunu vurgulayan Hilmioğlu Hakkı, bunun sebepleri üzerinde durmuş ve konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

"Türkiye harbin başladığı güne kadar yarım müstemleke idi. Türk amelesi ve reñçperi Avrupa Banka gruplarına yine muhtelif şekiller altında işinin mahsulünü kaptırıyor ve Osmanlı Hükümeti, bu yağmacılığa sadece tasavvut ediyordu. Bugün Türkiye tam müstemleke haline gelmektedir. Ve İstanbul'un Padişah hükümeti, Türk işçi ve köylüsünün düşmanlarıyla açıktan ittifâk yapmıştır. Kırım Muharebesi esnasında Karl Marks, Rus Çarlığı aleyhine Türkiye tarafına iltizam etmiş ve Türk çiftçisini Avrupa'nın en saf, en ahlâklı köylü tipi olmak

93. TKF'nin Birinci Kongresi, s.38.

94. TKF'nin Birinci Kongresi, s.38-46.

üzere anmıştır. Bugünkü Rusya Şûrâlar Devleti de, Marks'ın öz vârisi sıfatıyla, Avrupa Emperyalistleri aleyhine Türk köylüsüyle birleşiyor. İşte burada da Komünizm ile temsil olunan beynelmilelin saf ve nurlu çehresini görebiliriz. Sermayenin beynelmilel karakterine ve beynelmilel tahribatına karşı beynelmilel bir cephe vücuda getirmek! İşte komünizmin ilk şian ve temel taşı.”

Hilmioğlu Hakkı konuşmasına aşağıdaki sözlerle son vermiştir:

“Türkiye'nin kurtuluşu, dünyanın kurtuluşuyla, yani sermayenin mahvedilmesiyle kabil olabilir. Türkiye proletaryasının dünya proletaryası saflarında mevki alması, yalnız kapitalizme karşı açılan cidalde zafere doğru atılmış yeni bir adım sayılmakla kalmaz! O, aynı zamanda tarihi bir uyanış, yeni bir idrakte ifade eder. Binaenaleyh temenni edelim: Yaşasın Kızıl Enternasyonal, Yaşasın Türkiye'nin uyanışı, Yaşasın Kurtuluş İnkılâbı, Kahrolsun Sermaye!”

b) Türkiye'de “Milliyetler Meselesi” Hakkında Nazmi Yoldaş'ın Konuşması

Türkiye'de milliyet meseleleri üzerinde, Kongrede, Nazmi Yoldaş konuşmuştur⁹⁵. Şarkta uzun bir zaman kan akmasına sebep olan milliyet meselesinin kapitalist devletlerin “Sömürgecilik Siyaseti”nin bir neticesi olduğunu belirterek, konuşmasına başlayan Nazmi Yoldaş, ilk olarak Ermeni sorununun ortaya çıkışı üzerinde durmuş ve Ermeni sorununun ortaya çıkmasından İngiltere'nin sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Türk-Ermeni anlaşmazlığı hakkında konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür:

“Türk Hükümetini idare eden ekâbir ve mütegalibe ile Türk fakir ve rençper halkını birbirine karıştırmalıdır. Ekâbir şüphesiz, İslâmiyet ve milliyet perdesi altında menafi-i şahsiyelerini müdafaa için meş'um roller oynadılar. Türk ve Ermeni halkı arasında husumet sokmaktan ihtiraz etmediler. Cereyan-ı tarihiyenin beraber yaşattığı bu iki milleti birbirine düşman ettiler. Her yerde, her zaman ölen, ezilen hakk-ı hayattan mahrum biçare fakir halktı. Avrupa emperyalizminin bir neticesi olan Harb-ı Umumî esnasında zavallı fakir Ermeni köylüsü yine İngiliz tesvilâtına, Taşnakların, papazların teşvikatına âlet oldu. Van ve Bitlis taraflarında Müslüman fakir halkı kesmeye, evlerini yakmaya, mallarını yağmalamaya başladı. Buna karşı İttihat ve Terakki Hükümeti bî-aman davrandı. Ermeniler tehcir edildiler. Taşnaklar ve Ermeni papazları milliyet ve mezhep davasıyla İngiliz siyasetine, İttihat ve Terakki ile Türk devletçileri de yine milliyet ve mezhep bayrağı altında Alman siyasetine hizmet etmişlerdir. Netice de milyonlar Türk ve Ermeni fukarası imha edildi.”

Nazmi Yoldaş, Rusya Çarlığı'nın tahrikleriyle Rum papazlarının ve şovenistlerinin kurduğu Etnik-i Eteryâ Cemiyeti'nin yaptığı faaliyetlerin Türk ve Rum fakir halkını birbirine karşı düşman ettiğini söyleyerek, Arap, Kürt ve diğer unsurların emperyalizm siyasetinin kurbanları olduğunu ve yerli şeyhler ve reisler elinde mazlum ve mağdur yaşadığını belirtti. En ziyade zulüm gören, istismar edilen ve imha politikasına hedef edilen halkın, Türk halkı olduğunu vurgulayan Nazmi Yoldaş şöyle dedi: “Türkiye fakir halkı Avrupa burjuvaziyasının elinde esir olduğu gibi, kendi zenginlerinin ve devletçilerinin elinde de esirdir. Artık “Şark Meselesi” denilen bu feci temaşayı sahne-i siyasetten ilelebet izale etmek lâzımdır.”

Nazmi Yoldaş, Şark meselesini burjuvaziyanın halledemeyeceğini ve halletmek istemediğini ve ancak şarkı parçalayarak fakir halkı kendisine esir etmekten başka bir maksat takip etmediğini beyan ettikten sonra, şu sözler ile konuşmasını tamamlamıştır:

“Bunun ancak bir suret-i hâlli vardır. Bu meseleyi meydana çıkaran burjuvazyanın yıkılması, sınıflı ve siyasi tahakkümün mahvı ve Türkiye'de içtimâî inkılâbın inkişâfı ve şûrâ hükümetinin kurulması! Yaşasın Müstakil Türkiye Sosyalist Şûrâlar Hükümeti!”

95. TKF'nin Birinci Kongresi, s.46-49.

Bunu takiben Kırım Ülke Komitesi âzâsı Kiremitçi, Erzurum Delegatesi Cevat, İsmail Hakkı ve Selim Mehmet Yoldaşlar söz alarak milliyetçilerin, şovenistlerin, kapitalistlerin cihangirlerin, devletçilerin şarka çeşitli milletler arasında meydana getirdikleri husumet hakkında konuşmalar yapmışlardır⁹⁶.

c) “Müstemlekât ve Milliyetler” Meseleleri Hakkında Kongrenin Kabul Ettiği Kararlar

Sömürgecilik ve milliyet sorunları üzerine yapılan konuşmalardan sonra kongre beş madde halinde aşağıdaki kararları kabul etti⁹⁷:

“1- Müstemleke bugünkü haliyle istilâcılık devrini geçiren, sınıî, malî ve ticari inhisarcılığın zarurî bir mahsulü olduğu gibi, millî niza ve kıtallerde hâl-i hazır şerait-i iktisadiye ve siyasiyeden çıkan birer hâledir. Hey’et-i içtimâyenin mukadderatı zenginliğe istinat eden sermayedarlardan, fütuhâtçılık ve yağmakârlıklı ihraz-ı şöhret ve hükümet eden emâret ve hükümetlerle bunlara satılmış bir avuç sanâdid ve memurinden ibaret bir sınıf-ı ekalliyet halinde kaldıkça bu felâketlere nihayet vermek imkânı yoktur.

2- Burjuvazya esasında kurulan hükümetler fert ve milletlere ait müsavat ve adalete dair birçok bahislerde buldukları halde, tarihin bize arz ettiği feci hadiselerle, hele son Avrupa Harbi’nden sonra kararlaşan Versay Muahedesinin mağlup ve zayıf millet ve memleketleri kısım kısım esir ve müstemleke haline getirmeye teşebbüs yolunda meydana çıkan neticeleri pekâlâ gösteriyor ki, adalet ve müsavata ait bu şiarlar yalancı bir mümayiş olmaktan başka bir mahiyet kazanamamışlardır.

3- Demek oluyor ki, sermayedarlar, hükümdar ve sultanlardan mürekkep hiç hükmündeki bir ekalliyetin beşerin ekseriyet azîmesini teşkil eden zayıf ve fakir işçi sınıfları zülm ve tegallübü suretinde mütecellî cihanşümül beliyenin izalesi ancak sınıf farkını ortadan kaldırarak, yeryüzünde hâkim ve mahkûm, zalim ve mazlum fertler, millet ve devletlerin hükmünü bırakmayacak bir inkılâb-ı azîmine vuku’ ve tahakkuku ile hâsıl olabilecektir.

4- Bütün dünya emele ve rençberleri arasında hâdis olan bu mahiyetteki içtimâî inkılâpta, şimdikiye kadar başka devlet ve milletler hükmü altında veya müstemleke halinde yaşayan millet ve memleketler emele ve rençber sınıfının millî ve medenî metalibine karşı hâkim bulunularak mazlum milletler arasında tennevür ve temadünün inkişafına hâdim olacak medeniyetkâr millî müessesata kuvvet vermeli ve bu suretle onların da samimi olarak inkılâba müzaheretleri esasları hazırlanmalıdır.

5- Komünist Fırkası inkılâp hareketinin yeni girdiği gayr-i müterakki memleketlerde emperyalizme karşı mevcudiyetini müdafaa eden millî kuvvetlere müzaheretle, bu arada umumiyetle sermayedarlar idaresine karşı sınıfi mübareze hissini işçi halk içinde derinleşmesine ait mesâide bulunmalı ve herhalde teşkilâtın istiklâlîni muhafaza etmelidir.”

Bu kararlar Mustafa Suphi’nin teklifi üzerine, program taslağını hazırlayan komisyona gönderilerek, TKF programına dâhil edilmesi istenmiştir⁹⁸.

d) “Kooperasyon” Hakkında Ahmet Cevat’ın (Emre) Konuşması ve Kongrenin Aldığı Kararlar

Kongre üçüncü oturumun ikinci bölümünde “Kooperasyon” meselesini ele almıştır. Bu konuda Ahmet Cevat bir konuşma yaparak, Kooperasyonun ne demek olduğu, kooperasyonun tarihi geçmişi, kooperasyonun gelişip yayılması ve ziraî kooperatifler hakkında kongreye kısa malûmatlar verdikten sonra, Türkiye’de kooperatifçilik meselesi üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir⁹⁹:

96. TKF’nin Birinci Kongresi, s.49.

97. TKF’nin Birinci Kongresi, s.49-50.

98. TKF’nin Birinci Kongresi, s.49.

99. TKF’nin Birinci Kongresi, s.50-59.

“Kooperatifçilik (1911) senesine kadar memleketimizde malum değildi. Yalnız bazı büyük şehirlerde İngiliz ve Amerikalılara mahsus üç dört kooperatif vardı. Fakat bunlar, kooperasyonun kavaîd-i esasîyesine muhalif olarak yerlileri içerilerine kabul etmiyorlardı. Balkan Muharebesi'nin hitamında tarafımdan kooperatifçilik hakkında bir kitap neşrolundu. Bir kaç konferans verildi.

“İki üç şirkette açıldı. Fakat harb-i umuminin patlamasından sonra (millî iktisadiyatıyla) bütün ticareti beş altı yüz âzâsının kirli elleri arasında cem' etmek ve sahte bir burjuvazi vücuda getirmek politikasını takip eden Jön Türk Hükümeti onları da kapattı. Ve o kooperatifçiliğe serbestî-i cereyan vermek istemedi. Onların yerine (Millî Kooperatifler) nâmıyla bir takım şahsî şirketlere tâbî ve onların bey'îye dükkânları mesabesinde dükkânlar açtı. Bunların hep idareleri İttihat ve Terakki'nin tayini ile teşekkül ediyordu. Suiistimal ve salâhiyetsizlik cümlesini mahvetti. Biz inkılâba kadar ve inkılâptan sonra, uzun bir zaman, bu şirketlere muhtacız. Çünkü bizim ahalimiz terbiye-i siyâsiye ve içtimâiyeden mahrumdur. Kum taneleri gibi dağınıktır. Kooperasyonun mühim bir vazifesi de âzâsına siyâsî ve içtimâî terbiye vermek, onları teşkilatlandırmak, müşterek bir gaye etrafında toplamaktır. Bu hareketin ilerletilmesine ve yeni esaslara tevfiik edilmesine ehemmiyet verilmesini, bizde kooperatifçiliğin uyandırılmasını temenni ederim.”

Bu konuşmadan sonra “Kooperasyon” hakkında şu kararlar alındı¹⁰⁰:

“Madde 1- TKF Türkiye’de Şûrâ Hükümeti teessüs edip, hâkimiyet proletaryanın eline geçinceye kadar memleket dâhilinde komünizm ruhunda bir (Kooperasyon) hareketi uyandırmaya çalışmalıdır. Açılacak kooperatiflerin riâyet edeceği şartlar şunlardır:

1-Sehim yerine avans ahzi.

2-(Bono) miktarının hadd-i asgariye tenzili suretiyle ihtiyat akçesinin fazlaştırılması.

3-Ferdlerin âzâ olarak kabulü

4-Ticaret, simsarlık, sarraflık ve faizcilik nev'inden herhangi bir mesleğe mensup olanlarla, âhiren ücretli sa'yinden istifade edenlerin hey'et-i idareye kabul edilmemesi ve hey'et-i umumiyyede hakk-ı rey sahibi olmaması.

5-Her hey'et-i idarede mutlaka bir komünistin bulunması.

Madde 2- Merkez-i hey'et arz olunan (kooperasyon) hareketini tevlid etmek için, buna mahsus üç aylık kurslar açmalı, risâleler ve talimatnâmeler neşretmeli ve icap eden defterleri bastırılmalıdır. Kurslarla (Kooperasyon)'a ait derslerden başka, komünistliği ve komünist prensiplerine muvafık iktisadiyet-i umumiyeyi tanıttırarak ve sevdirecek konferanslarda vermelidir.

Madde 3- Şimdiki hükümet nezdinde teşebbüste bulunularak bu esaslara muvafık olarak teşekkül edecek kooperatiflerin temettü vergisinden muafiyetini ve hükümetin elindeki vesait-i nakliyeden istifadelerini temin ve hükümetin taht-ı inhisarındaki emtiânın tevziine icra-i tavassut etmelerine çalışmalıdır.

Madde 4- Her mıntıka dâhilinde teessüs edecek kooperatifler arasında irtibat temin etmeli, aynı mıntıkada teşekkül edecek zirâî kooperatiflerin cümlesini mıntıka istihlâk kooperatiflerinin etrafında toplamalı ve muhtelif mıntıkaların kooperatifleri arasında birlik vücuda getirmelidir.”

e) Türkiye’de İşçi Dernek ve Birliklerinin Geliştirilmesi Hakkında Kabul Edilen Kararlar

Kongrenin üçüncü oturumunun en son bölümünde dünyada ve Türkiye’deki işçi dernek ve birliklerinin vaziyeti ele alınmış, konuşmacılar bu konulardaki görüşlerini belirttikten¹⁰¹ sonra, kongre aşağıdaki kararı kabul etmiştir¹⁰²:

100. TKF'nin Birinci Kongresi, s.59-60.

101. TKF'nin Birinci Kongresi, s.60-61.

102. TKF'nin Birinci Kongresi, s.62.

“Bütün cihan sahasında kapitalizm ile iş arasında devam etmekte olan mücadelede en keskin silah sınıfların taazzuvu olacaktır.

“Sınıflı cidalde muzaffer olmak için, Türkiye ve Şark memleketlerinde devr-i tufuliyette bulunan işçi cemiyetleri yabancı anasırdan tathir edilerek, daimi surette amele taraftan olan komünist teşkilatlarıyla müttehiden iktisadî mübareze yürütmek için muayyen bir istihsalde iştirak eden işçilerin bir teşkilâtı olmalıdır ki, amele sınıfının ücretli köleliğini ortadan kaldıracak büyük hareket, disiplin dâhiline girmiş olsun ve bu vecihle (işçi dernek ve birlikleri, cemiyetleri ve ittihatlar) bütün memleket istihsalâtını amele kontrolü altına almaya şimdiden alıştırlınsın. Bugün işçi dernek ve birliklerinden en kuvvetlisi İngiltere, Amerika ve Fransa işçi dernek ve birlikleri olsa da, onların yalnız iktisadî mübareze ile uğraşarak siyasî sahada pek geride kalmış olmaları ve aynı zamanda proletarya içinde küçük burjuva zihniyeti ve millî taassup uyandıran İkinci Enternasyonal’in muakkibi bulunmaları bize gösteriyor ki, en doğru işçi dernekleri ve birlikleri numunesi Şûrâ Rusyası teşkilâtlandır.

“Binaenaleyh Şûrâ teşkilatlarını numune-i imtisal ittihaz ederek Türkiye’de dahi evvela mevcut mutlakiyet usul-ü idaresiyle ve sonra burjuva hakimiyetiyle kat’î surette mücadele edebilecek işçi dernek ve birlikleri yaratılması lazımdır.”

4. Dördüncü, Beşinci ve Altıncı Oturumlar

TKF Program’ının Görüşülmesi ve Kabulü

Kongre’nin dördüncü, beşinci oturumunda ve altıncı oturumun birinci bölümünde Türkiye Komünist Fırkası’nın Programı ele alındı. Bu konuya ait tasarı Mustafa Suphi tarafından kongreye sunuldu. Tamamen Marksist bir görüşle düzenlenen¹⁰³ ve Türkiye’nin içinde bulunduğu vaziyette göz önüne alınarak hazırlanmış olan bu program tasansı hakkında Mustafa Suphi çok geniş açıklamalar yapmış ve bu tasarınnın her maddesi üzerinde ayrı ayrı durmuştur. Program tasansı, hükümetin şekline, dinî ve millî münasebetlere, iktisadiyata, köy tasarrufatına, bankalara, vergilere, mesken ve iaşe meselesine, işçilere ait teminata, ordu ve zabıta işlerine, mahkeme işlerine, eğitim, sağlık ve kültür işlerine ait olmak üzere 10 maddelik bir giriş, 12 bölüm ve toplam 49 maddeden oluşmaktaydı¹⁰⁴. Kongre, programın bölümlerinde hiçbir değişiklik yapmamış, maddelerde ise memleket ve halkın hayat ve iktisat şartlarına göre bazı küçük değişiklikler yapılmıştır¹⁰⁵. Yani kongre, Mustafa Suphi’nin sunduğu program tasansınnı bazı maddelerinde küçük değişiklikler yaparak kabul etmiştir¹⁰⁶. TKF Programı, Türkiye Komünist Teşkilâtlan’nın Birinci Kongresi’nin 4,5 ve 6. oturumlarında görüşülerek kabul edilmiştir¹⁰⁷. Programın tam metni ekler kısmında verilmiştir¹⁰⁸.

103. Bağirov, “Türkiye Kommunist Partiyasının Yaranması Tarihinden”, s.80.

104. TKF Program Tasansı için bakınız. (TKF’nin Birinci Kongresi, s.62-77.)

105. Maddeler hakkında yapılan müzakereler için bakınız. (TKF’nin Birinci Kongresi, s.77-86.)

106. TKF’nin Birinci Kongresi, s.77.

107. *TKF’nin Birinci Kongresi*, s.62-86.

108. Bkz. s.259 vd. Kongrede kabul edilen program Türkiye Komünist Fırkası neşriyatı tarafından 1920’de Bakû’de yayımlanmıştır. (Türkiye Komünist Fırkası Programı, Çıkararı:Türkiye Komünist Fırkası, Bakû,1920.) Bu programın tam metni daha önce Mete Tunçay (Tunçay, Türkiye’de Sol Akımlar-I Belgeler, s.315-320.) ve Yavuz Aslan (Aslan, Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu, s.244-257.) tarafından yayımlanmıştır.

b) Rusya'da ve Türkiye'de Bulunan Bütün Komünist Teşkilâtlarının Birleşmesi Hakkında Kongre'nin Kararı

Kongrenin altıncı oturumunun akşamki bölümünde, İstanbul teşkilâtı adına Lütü Nejdî, Hilmioğlu Hakkı ve Ethem Nejat Yoldaşlar, İstanbul'daki komünist faaliyetler ve İstanbul'daki teşkilat hakkında kongreye bilgi verdiler¹⁰⁹. Bunları takiben TKT Merkezi Bürosu tarafından Karadeniz sahillerinde teşkilat yapmak ve komünist faaliyetlerde bulunması için gönderilmiş olan Abdurrahman Mesudi de Karadeniz sahillerinde yaptığı çalışmalar ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde bir konuşma yapmıştır¹¹⁰.

Bu arada Bakü'deki Kızıl Gençler Birliği adına söz alan Bridman, önce kongreyi kutladı ve daha sonra, Türkiye'de komünist gençler birliğinin teşkilini arzu eden konferans merkezi hey'etine, "gençlik arasında geniş mikyasta faaliyette bulunulmasını ve Türkiye'de komünist gençler hareketinin inkişafına yardım etmesini" teklif etti¹¹¹.

Bu konuşmalardan sonra Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı tarafından bütün Türkiye Komünist Teşkilatlarının birleşmesi hakkında bir teklif sunulmuştur. Kongrenin oybirliği ile kabul ettiği teklif şudur¹¹²:

"Komünistlik teşkilâtlarının yekdiğerinden habersiz ve rabitasız olarak, yahut herhangi bir tazarruat ihtilâfından dolayı birbirlerine karşı lâkayd veya muhâlif vaziyet alarak çalışmaları, inkişâf içtimâî gayelerine vusulü fevkalade müşkülleştirmektedir. Hollanda ve Almanya komünistlerinin bu suretle fraksiyonlara ayrılmış olması, bu memleketlerdeki inkişâf hareketlerin inkişâf ve muvaffakiyetine mâni olmuştur. Üçüncü Enternasyonal'in İcraiye Komitesi Reisi Zinoviyev'in ikinci kongrede arz ettiği raporda tafsil ettiği vecihle, bu gibi inşikak ve infikâklara kat'iyen müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir. Kapitalist dünyaya karşı tek ve dik bir ihtilâl cephesi teşkil ederek, zafer-i katiyi ihraz için bir memleket dâhilinde müstakilen teşekkül eden komünist gruplarının bir Merkez-i Umumi etrafında birleşmesi elzemdir. Binaenaleyh, gerek İstanbul'daki komünist grupların, gerek Anadolu veya Rusya'da vukuatın tesiriyle yekdiğerinden ayrı olarak vücut bulan teşkilâtların Türkiye Komünist Fırkası'yla ittihat ve hep birlikte bir vahid-i tam teşkil eylemesi ve Türkiye İnkılâbına çalışan yoldaşların müteferrik sahalarda kalarak kuvvetlerini israf ve zayi eylememeleri icab eder. Biz sahib-i salayihet delege olmak sıfatıyla İstanbul Komünist Grubunun Türkiye Komünist Fırkası'yla birleşmeğe âmâde olduğunu ilân ve diğerk teşkilâtların da aynı vecihle hareket eylemelerini büyük gayemiz namına teklif ve rica eyleriz.

Ethem Nejat ve Hilmioğlu Hakkı"

c) "Türkiye'de Kadınlık Hareketi" Hakkında Alınan Kararlar

Kongrede, Türkiye'de kadınların sorunları hakkında Naciye Yoldaş konuşmuştur. Önce kadının tarihte geçirdiği iktisadî ve ailevi safhaları anlatan Naciye Yoldaş, sonra Türkiye'de kadınlık hareketi, kadınların sorunları üzerinde durmuştur.

"Türk kadınının ailesi arasındaki vaziyetinin tam manasıyla esaret olduğunu söyleyen Naciye Yoldaş, kadının eğitiminden, sosyal hayattaki mevki'inden, erkeklerin kadınlara bakışından, kadınların örtünmesi meselelerinden bahsederek, ülkenin işgale düşmesiyle beraber Türkiye kadınının erkek ile birlikte mücadeleye atıldığını belirtmiş ve konuşmasını şu sözler ile bitirmiştir¹¹³:

109. TKF'nin Birinci Kongresi, s.86-98.

110. TKF'nin Birinci Kongresi, s.98-99.

111. Bridman, 11 maddelik bir teklif sunmuştur. Bkz.(TKF'nin Birinci Kongresi, s.99-102.)

112. TKF'nin Birinci Kongresi, s.102-103.

113. Naciye Yoldaş'ın konuşma metninin tamamı için bkz. (TKF'nin Birinci Kongresi, s.103-106.)

“Türkiye Komünist Fırkası her şeyden evvel Türkiye kadını kurtarmak için bir Türkiye Komünist kadın teşkilatı vücuda getirmeğe çalışmalıdır.

“Yaşasın kadın ve erkeği hayatın bütün yollarında birleştiren Kızıl Güneş!

“Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası”

Bu konuşmadan sonra “Türkiye’de kadınlık hareketi hakkında Naciye ve İsmail Hakkı tarafından verilen aşağıdaki teklif kongre tarafından kabul edilmiştir¹¹⁴:

“1- Tarihi hataları ve içtimâî hastalıkları kat’î surette tashih ve tedaviye karar veren Türkiye Komünist Kongresi, kadınlık âleminin kıymet ve ehemmiyetini takdir ederek lâıyk olduğu dereceye is’adı için icabeden kat’î tedbirlere tevessül eder.

2- Beşeriyetten sınıf farkını kaldırmak şıarıyla ortaya atılan komünistler, tabiatıyla kadınları cemiyetin içerisinde ihraç etmek gibi, bir ikilik hatasını irtikâb edemez. Komünistler nasıl hazır yiycileri mahvederek tam bir müsavat-ı hukûkiye yaratıyorsa, kadınlık, erkeklik farklarını da kaldırarak hukûk ve vezaif cihetiyle hakikî bir birlik teşkilini kabul eder.

3- Türkiye’de kadınların hayat-ı umumiyeye daha serbestâne iştirak edebilmelerini temin için, şimdiye kadar erkeklere tahsis edilmiş olan içtimâî müesseselerden kadınlarında aynı hak ve salahiyetle istifade etmeleri elzemdir.

4- Kadınlık erkekleri yekdiğerinden ayrı bulundurmamak, onları müessesat-ı içtimâîyenin haricinde yaşatmak, kadınlarda anlayış kuvvetini yanlış yollara saptırmak ve bu yanlış telâkkiler kadını büsbütün geri bir hayat idamesine sebep olmuştur. Binaenaleyh, beşeriyetin diğeri nısfı olan kadınların erkeklerle mütevasiyen ve metesaviyen hareket etmeleri ve lâıyk oldukları tekâmülün temini için lüzumu kadar fedakârlıklar ihtiyar olunur.”

5. Yedinci Oturum

a) TKF Teşkilât Nizamnamesi’nin Kabulü

16 Eylül 1920 tarihli Türkiye Komünist Teşkilâtlarının Birinci Kongresinin yedinci oturumunda, TKF Teşkilât nizamnamesi görüşülerek kabul edilmiştir¹¹⁵. Rusya Komünist (Bolşevik) Fırkası Nizamnamesinin esas alınarak hazırladığı anlaşılana¹¹⁶ bu nizamnameye göre, parti teşkilatında esas kaide “halk usulünce” Merkezci-likdir¹¹⁷. Bu merkezcilik cihetiyle parti teşkilâtının en üst merci “Genel Kongre” ve bu kongrede seçilen “Merkezî Hey’et”tir. Sonra Vilâyet Kongreleri ve Vilâyet idareleri ve daha sonra sırasıyla Sancak Kongreleri ve Kâzâ İdare Hey’etleri, Nahiye Kongreleri ve Nahiye İdare Hey’etleri, köyler, şehirler, sanathaneler, hükümet daireleri içinde teşkilâtlarla diğeri hücreler, bunların umumî toplantıları ve idare heyetleri gelmektedir¹¹⁸.

Partinin en yüksek müessesesi sayılan Genel Kongre yılda bir kere davet edilir. Kongrenin gündemi iki hafta öncesinden ilân edilir. Kongreye ne kadar delege katılacağı Merkez-i Heyet ile Kongreden evvel toplanacak hazırlık konferansı tarafından belirlenir¹¹⁹. Bundan başka gerek görülürse olağanüstü kongreler da-

114. TKF’nin Birinci Kongresi, s.106-107.

115. TKF’nin Birinci Kongresi, s.107.

116. TKF’nin Birinci Kongresi, s.107.

117. TKF Teşkilât Nizamnamesi, Madde 6.

118. TKF Teşkilât Nizamnamesi, Madde 11.

119. TKF Teşkilât Nizamnamesi, Madde 16.

vet olunabilir. Bunun için Merkezî Hey'etin teşebbüsü veya son kongrede hazır bulunan üyelere yarısının isteğiyle genel kongre olağanüstü olarak toplanır¹²⁰. Genel Kongre, Merkezî Hey'etin siyasî, malî hesabını dinler. Teftiş komisyonu vs. gibi organların raporlarını gözden geçirir. Eğer gerek görür ise parti programını yeniden tetkik eder ve bazı yönlerini değiştirebilir. Siyasî vaziyete göre partinin istikamet yollarını tayin eder. Parti Merkezî Hey'et üyelerini ve teftiş komisyonunu yeniden seçer¹²¹.

Merkezî Hey'ete Genel Kongre tarafından yedi üye ve üç üye adayı seçilir. Merkezî Hey'et üyelerinden bir kısmı daimi olarak başka işe gönderilirse yerlerine adaylardan, aldıkları oy sıralamasına göre yeni adaylar alınabilir¹²². TKT Birinci Kongresi'nde kabul edilen ve yukarıda belirttiğimiz hususları da içine alan 54 maddeden ibaret "TKF Teşkilât Nizamnamesi"nin tamamı ekler kısmında verilmiştir¹²³.

b) TKF Merkezî Hey'eti Seçimi

Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi'nin 16 Eylül 1920 tarihli yedinci oturumunda; teşkilat nizamnamesi görüşülüp kabul edildikten sonra, TKF'nin Merkezî Hey'eti'nin oluşturulması kararlaştırılarak, bu kurul için seçim yapılmıştır. Kapalı olarak yapılan yani yalnız kongrede oy hakkı olanların katıldığı oturumda, TKF'nin merkez-i hey'eti ve merkez heyet adaylığı için seçim yapılmıştır. Bu seçim sonucunda TKF Merkezî Hey'eti'ne şu kişiler seçilmiştir¹²⁴:

Mustafa Suphi

Mehmed Emin

Nazmi

Hilmioğlu Hakkı

İsmail Hakkı

Ethem Nejat

Süleyman Nuri

Bu yedi kişiden başka 3 kişi de Merkezî Hey'et adaylığına seçildi:

Hüseyin Sait

Asım Necati

Selim Mehmetoğlu

TKF Merkezî Hey'et Reisliğine Mustafa Suphi, katipliğine ise Ethem Nejat getirildi. Ayrıca TKF Merkezî Heyeti Hesap müfettişliğine de şu kişiler seçilmiştir:

Süleyman Sami

Lütfü Nejdet

İsmail Çitoğlu

120. *TKF Teşkilât Nizamnamesi*, Madde 17.

121. *TKF Teşkilât Nizamnamesi*, Madde 19.

122. *TKF Teşkilât Nizamnamesi*, Madde 20.

123. Bkz. Ek.?. Kongrede kabul edilen nizamname Türkiye Komünist Fırkası neşriyatı tarafından 1920'de Bakû'de yayımlanmıştır. (Türkiye Komünist Fırkası Teşkilat Nizamnamesi, Çıkarar: Türkiye Komünist Fırkası, Bakû, 1920.) Bu nizamnamenin tam metni daha önce Mete Tunçay (Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar-I Belgeler, s.321-324.) ve Yavuz Aslan (Aslan, Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu, s.257-264.) tarafından yayımlanmıştır.

124. *TKF'nin Birinci Kongresi*, s.107.

c) Köylüler Arasında Çalışmak Hakkında Kabul Edilen Kararlar

TKT Birinci Kongresi'nde görüşülen son önemli gündem maddesi "Köylüler arasında çalışmak" hakkında idi. Bu konuda önce İsmail Hakkı, daha sonra ise Celal Korkmaz konuşmuşlardır. İsmail Hakkı, Türkiye'de asıl proletar sınıfın köylüler olduğunu vurgulayarak, kendilerinin köylüler ile şehirliiler arasındaki farkı kaldırmak ve köylüleri şehirliiler derecesine yükseltmek için çalışacaklarını, söylemiştir¹²⁵.

Celal Korkmaz ise, köylüler arasında çalışmanın öneminden bahsederek, şunları kaydetmiştir¹²⁶:

"Köylüler arasında yaşamayan, çalışmayan komünistlere komünist denilemez. Ve her fırka kartını cebine sokan da komünist sayılmaz. Köylü içinde yaşamamak fikriyle fırkaya dahil olmuş varsa, onlar aldıkları ve sikaları iade etsinler. Bu işin ehli olmadıklarını isbat etsinler. Böyle yaparlarsa namuslarını muhafaza etmiş olurlar. Bunun aksi namussuzluktur. dolandırıcılıktır. Bizim yapacağımız inkılâp, Genç Türk inkılâbına benzemez. Biz köhne dünyayı yıkıyor ve halkın, köylünün menfaatine elverişli taze dünya diyeceğiz."

Celal Korkmaz konuşmasına şöyle son veriyordu:

"Son sözüm, aziz yoldaşlarım; siz komünistler eğer şehirlerde kalıp rahat yaşamak ve köylülere uzaktan bakmak isterseniz maksadınıza vasıl olamazsınız. Siz köylüleri kendinizden uzak görürseniz, köylülerde sizi kendilerinden uzak görürler. Mutlaka köylere gidip, köy halkını görmek ve anlamak lâzımdır."

Bu konuşmalardan sonra kongre "Köylüler arasında çalışmağa dair" aşağıdaki kararları kabul etmiştir¹²⁷:

1- Türkiye Komünist Fırkası Merkezî Hey'eti nezdinde, Rusya Şûrâlar Hükümeti'nde olduğu gibi, köy ve yurtlarda halk arasında işlemek üzere hususi bir "Köy Şubesi" açılmak lâzımdır. Bu şube vasıtasıyla hem köylerde ve yurtlarda inkılâp yapılır, hem de Sovyet ve komünist esas ve fikirleri neşredilir.

2- Bu şube gayet ehemmiyetli olmasına binaen, teşkili için köylülerin ruhundan ve âdetinden onlar ve onlarla icap ederse bir yerde yaşamak, onlar gibi yiyip içebilecek fırkaya mensup temeyyüz etmiş üç arkadaş intihap edilir.

3- Köy şubesinin vazifeleri şunlardır:

a) Köylerde çalışmağa mahsus bir nizâmname ve tâlimatname hazırlar.
b) Hazırladığı nizâmnameyi tevfikân kurslar açıp mütehasıslar yetiştirmek.
c) Kursa kabul edilecek mütehasıslar halkın öz arasından ayrılmalı, ve hiçbir suretle mahkûm olmamış bulunmalı, halk arasında her türlü hâl ve hareketiyle temeyyüz etmiş ve kursu ikmâl ettikten sonra da yine halk arasında ilmî ile amel olarak halka hüsn-î misâl olabilmelidir. Öyle ki halk her zaman, her yerde komünist namı altında, bir adam gördü mü derhal namusu mücessem, gayyur, fedakâr ve halkı düşünür, hukuk müdafî bir adam hatırlarına getirmelidir.

d) Mütehasıslara kurslarda alacakları her türlü mâlumat-ı siyasiyeden başka, tahriri olarak talimât-ı umumiyeye ve hususiyeye verilmelidir. Miting, içtimâ, konser ve bâhusus meclislerde halk için ne gibi mevzûlar intihap etmek lâzımdır ve halk ile nasıl anlaşmalıdır. Bu ve bunun gibi esas ve şekle ait noktalar, mütehasıslara daima ihtisar edilmelidir. Her mütehasıs her iki haftada faaliyeti hakkında muktezi raporları merkeze gönderir.

4- Halk dilinde ve halkın okuyacağı tarzda, köylülere mahsus köylü gazete ve risaleleri neşredilmeli ve o gibi gazetelerin bir tarafı, Rusya'da çıkan gazetelerde olduğu gibi, fukara sadâsı havadis ve malûmatıyla doludurmalıdır.

125. TKF'nin Birinci Kongresi, s.107-109.

126. TKF'nin Birinci Kongresi, s.109-112.

127. TKF'nin Birinci Kongresi, s.12-14.

5- Her köyde konsert vesaire sebeplerle toplanacak köylüleri ihtiva edecek “Köy Otakları” hazırlanmalıdır. Bu mahallerde köylüler her akşam toplanır, görüşürler, mübahase eder, gazeteler okur ve çay içerler.

6- Köylerde, köylü komiteleri, hücreleri ve tahsilsizlik ile mübareze dernekleri teşkil edilmelidir. Köylerde teessüs etmiş bu gibi komite ve teşkilatları kontrol etmek ve onlardan hesap istemek “Köy Şubesi”nin vazifesidir.

7- Merkezî Hey’ete mensup bütün yoldaşlar her fırsattan istifade ederek, köylüler arasında çalışmağa çok ehemmiyet vermelidir.”

d) Kongrenin Kapanışı ve Mustafa Suphi ile Pavloviç’in Kongre Kapanış Konuşmaları

Köylüler arasında çalışmak hakkında görüşmelerden sonra kapanış konuşmalarına geçilmiştir. Önce Mustafa Suphi’nin ve sonra Üçüncü Enternasyonal adına Pavloviç’i yaptığı konuşmalar ile “Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi” 16 Eylül 1920 akşamı sona ermiştir.

Kongre Başkanı ve bu kongrede kurulan TKF Merkezi Komitesi Başkanı seçilen Mustafa Suphi aşağıdaki konuşmayı yapmıştır¹²⁸:

“Teşkilât devirlerini geçiren ve şimdiye kadar bir grup halinde yaşayan Türkiye Komünistleri bu kongreden müteşekkil ve müttehid bir fırka olarak çıkmakla, yeni bir devre-i hayata ayak basıyorlar. Fırkanın önünde duran birinci vazife; bundan sonra memleketimiz amele ve fukara rençperleri arasında fikirlerimizi kuvvet ve süratle neşrederek, halkın mukadderatını kendi eline verecek sebep ve kabiliyetleri hazırlamaktır. Türk komünistleri üç seneden beri Rusya içtimâî inkılabı içinde bir çok safhalardan geçtiler.

“Zaman oldu ki, karşımıza çıkan kara fikirli mürteciler Türkiye’de amele ve rençper sınıfının mevcut olmadığını ve olsa bile hamallann memurlardan iyi yaşadıklarını söylemekten utanmadılar. Son zamanlarda ise, bilhassa İstanbul, İzmir, Konya, Erzurum, Ankara ve Eskişehir’de vücuda gelen amele ve rençper teşkilatları seslerini yükselterek gösterdiler ki, Türkiye’de amele ve rençper namı altında inkılâpçı mühim bir sınıf yaşıyor. Ümidvarız ki, İstanbul ve Anadolu amele ve rençperleri yakında müstevli ve zâlim bütün kuvvetleri tepeleyerek hayat ve mübareze faaliyetini kendi kollarına almak iktidarını göstereceklerdir.

“Zaman oldu ki, Türkiye amele ve rençperleri müstebit vali, hâkim ve paşalar karşısında söz söylemek cesaretini bile gösteremediler. Fakat son vakayı gösteriyor ki, İstanbul Hükümeti’nin ve Padişahın İngilizlerle birleşerek memleketi sattıklarını halk pek iyi anlıyor; Türkiye’nin mazlum amele ve rençperler ve askerleri bu alçaklığa, bu hiyanete karşı süngüsünü oradaki ağa ve paşaların, padişahların göğsüne çevirmiş muharebe ediyorlar.(Alkışlar).

“Ve nihayet zaman oldu ki, arkadaşlar, Türkiye’de Komünist Teşkilatı olamaz dediler: Fakat Türkiye’nin muhtelif şehirlerden gelen komünist vekiller bunun aksini ispat ettiler. Türkiye’de amele ve rençper komünist teşkilatı gittikçe genişliyor ve kuvvet kesb ediyor. Şimdi Komünist Fırkası’nın müstemlekâtçı kuvvetleri ezmeğe âzim, işçi halka rehber olacağına hiç şüphe edilemez. (Alkışlar).

“Komünizm mübeşşirlerinden (Engels) bir eserinde diyor ki, yeryüzündeki teknika zulme alettir. Zaman gelecek ki, teknikanın terakkisi eseri olarak yeryüzünü kan deryaları alacak ve zâlim imparatorların taçları bu kan deryasına yuvarlanacak da, bu tacı yerden kaldırıp başına koymaya cesaret edecek bir adam bulunmayacaktır. İşte bu devir hulûl etmiştir. Rusya’da, Almanya’da, Avusturya’da, Türkiye’de, Çarlık, İmparatorluk, padişahlık artık bir daha necât bulmayacak tarzda yıkıldığı halde, hiç kimse cesaret edipte o taçları başlarına geçiremiyor.

“Vaktiyle halka zulüm edenler bugünkü amele ve rençper inkılabı huzurunda diz çökerek, mazlum halka taraftar ve hizmete âmâde gözükiyorlar (Alkışlar).

128. TKF’nin Birinci Kongresi, s.114–116.

“Memleketimizde her türlü derece ve sınıf ahd ü yalanlarının yerinden oynamadığı böyle bir devr-i buhranda, işçi halkın mukadderatını kendi eline alarak iş görmesi bir zaruret haline giriyor. Bu işte doğru yolu göstermek vazifesi Komünist Fırkası'nın uhdesine düşmektedir. Komünist Fırkası için, memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dahilde halkın sırtından geçinen yağmacı, tufeyli sınıflarını da hazır yiyicilik halinden çıkarıp yumruk altında işletmek de o derece esaslı bir vazifedir. Bu iki cihetin temini iledir ki, Komünist Fırkası mazlum amele ve rençber halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak hey'et-i içtimâiye adalet-i hakikiyeye nail olmuş olacaktır. Onun için son söz olarak diyelim ki;

“Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası! Yaşasın Dünya Proletaryasının Birliği! Yaşasın Üçüncü Enternasyonal!..”

Kongrede son konuşmayı Üçüncü Enternasyonal adına yapan Pavloviç de şunları söylemiştir¹²⁹:

“Yoldaşlar! Üçüncü Enternasyonal'in İcraiye Komitesi nâmına hatime olarak kongrenizi tebrik ederim. Kongrenizin mesâisiyle ve hallettiği meselelerle, az çok âşina oldum. Bu gösteriyor ki, kongre Türkiye hayatında mühim roller oynamak için büyük adımlar atmak istiyor Komünizmin gayesi herkesçe mâlumdur. Kongre bu gayeye doğru görülecek işleri lânyıkıyla tespit etmiş, fırkanın programı, kadınlık meseleleri, köylerde çalışmak, ziraî mesele vesairleri hallederek, onları birer karara rabt eylemiştir. Bu kararları Türkiye Komünist Fırkası vücuda çıkaracaktır. Bu fırka için şâyân-ı iftihadır. Çünkü Türkiye'de icra edilecek komünizmin tatbikatı bütün şark için nûmune olacaktır. Sizin Türkiye'de yapacağınız şeyleri bizde Hindistan'da, İran'da, Afgan'da tatbik edebileceğiz.

“Malûmdur ki, Komünist Fırkası Türkiye zahmetkeşlerini Avrupa kapitalist ve emperyalistlerinin esareti altından kurtaracak, onlara saadet güneşini gösterecektir. Bu güneş bütün komünist fırkalarının düşmanı olan kapitalist ve emperyalistler mahvedilmedikçe meydana çıkmaz, amele ve rençber halk saadete eremez. Onun için Türkiye Komünist Fırkası'na evvel emirde hakk-ı hakikatı örten kara bulutları yırtmak ve hemen Anadolu'yu ve İstanbul'u müstevliler elinden kurtarmak lâzım geliyor. Bu hareket Komünist Fırkası'na Üçüncü Enternasyonal'e kuvvetli bir zâhir olacaktır.

“Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası ve yeni Merkezî Hey'et âzâları.”

Pavloviç'in bu konuşmasından sonra, Türkçe olarak Enternasyonal Marşı'nın okunmasıyla kongre kapanmıştır¹³⁰.

G- KONGRENİN ÖNEMİ VE SONUÇLARI

TKT Birinci Kongresi 16 Eylül 1920 akşamı son oturumu yaparak kapanmıştır. Bu kongre ile Türkiye ve Rusya'da bulunan Komünist grup ve teşkilâtların TKF çatısı altında birleştirilmesi karara bağlanmıştır. Bütün Sovyet yazarlar kongrenin en büyük ve önemli başansı olarak bunu göstermektedirler¹³¹.

Aslında bu kongre, bütün komünist grupların birleşmesinden ziyade, TKT'nin parti haline geçmesini sağlayan bir kongre olmuştur. TKF'nin programı ve teşkilât nizâm-nâmesi kabul edilmiş, İstanbul'dan gelen Ethem Nejat, Hilmioğlu Hakkı gibi birkaç kişinin katılımı ile TKF Merkezi Komitesi oluşturulmuştur. Kongrede, sömürgecilik, Milliyet Meseleleri, Kooperasyon konularında raporlar okunarak, kadınlık hareketi, işçi, köylü ve gençler arasında, Türkiye'de nasıl çalışacağı ortaya konulmuştur.

129. TKF'nin Birinci Kongresi, s.116-117.

130. TKF'nin Birinci Kongresi, s.117.

131. Ş.Tagiyeva- Y. Bagirov, Oktıyabr İnkılabının İran'da ve Türkiye'de Milli Azatlık Harekâtına Tesiri, Bakû, 1957, s.46-47; R. P. Korniyenko, “Zarajdeniye Kommunistiçeskava Dvijeniyai Turtsii (1918-1920)”, Moskova, 1965, s.36-37; Y. Bagirov, “Türkiye Kommunist Partiyasının Yaranması Tarihinden”, Vaprosi İstori i İrana i Turtsii, V, Bakû, 1966, s.86.

Kongre, Türkiye’de devam eden hareketi, “Millî İnkılâp Hareketi” olarak vasıflandırarak, emperyalistlere karşı verilen bu hareketin derinleşmesi için yardım gösterilmesini ve bu arada “reñçber, işçi halkın asıl maksadı ve son emeli olan çalışanlar hâkimiyetini elde etmek esaslarını hazırlamak için fazladan mesai edilmesini” kabul etmiştir. Kongre, Türkiye’deki Millî İnkılâp Hareketi’nin umum dünya emperyalizmine karşı mücadelesiyle bütün dünya proletarya hareketine yardım ettiğini ve bu millî hareketin memleket dâhilinde gelişerek derinleşmesiyle, sınıf şuurunun meydana gelmesine hizmet ettiği ve böylece yarınkı içtimâî inkılâba müsait bir muhit hazırladığı görüşünde olduğunu da belirtmiştir.

Kısaca, kongre de, Türkiye’de devam eden millî harekete yardım edileceği ve bu arada komünizmi yerleştirmek ve işçi, köylü hâkimiyetini Türkiye’de kurmak için çalışacağı karar altına alınmıştır. Bunu gerçekleştirebilmek içinde, TKF’nin Anadolu’ya nakledilmesi kabul edilmiştir.

Kongreye katılım ümit edilenden daha az olmuş, özellikle Ankara ve Eskişehir vs. yerlerde bulunan komünist grup ve teşkilatlardan delegeler kongreye katılmamışlardır. Bununla beraber RKPMK, AKPMK, Azerbaycan Hükümeti ve Üçüncü Enternasyonal adına kongrede Stasova, Pavloviç, Nerimanov gibi birçok önemli şahsiyet bulunarak, Türk Komünistlerine bol bol yardım ve destek vaadinde bulunmuşlardır.

TKT Birinci Kongresi’nin kapanmasından iki gün sonra (17 Eylül 1920) bir araya gelerek ilk toplantısını yapan TKF Merkezi Heyeti, kendi aralarında iş bölümü yaptı¹³² ve akabinde en önemli gündem maddesi olarak TKF Merkezi Heyeti’nin Türkiye’ye nakledilmesi konusunu ele aldı. Yapılan görüşmeler sonucunda; Merkezi heyetin beraberlerinde yirmi teknik memur ile birlikte iki hafta içerisinde Anadolu’ya nakledilmesine, Bakü’de bir “Harici Büro” bırakılmasına ve Yeni Dünya gazetesinin Anadolu’ya taşınmasına karar verildi¹³³. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu karar hemen uygulanamamış ve TKF Merkezi Heyeti Anadolu’ya gidişini bir süre daha ertelenmek zorunda kalmıştır. 1920 Eylül ayı ortalarında başlayan TKF’nin Türkiye’ye nakledilmesi olayı, üç ay gecikme ile 19 Aralık’ta başlamış ve 25 Aralık’a kadar Anadolu’ya gidecek heyet Bakü’den tamamen ayrılmıştır¹³⁴.

Aralık ayı sonunda Kars’a gelen Mustafa Suphi başkanlığındaki TKF Heyetinin talihî yaver gitmemiş, TBMM Hükümeti’nin isteği ile Kâzım Karabekir Paşa tarafından hazırlanan bir planla, Erzurum-Trabzon yolu ile sınır dışına çıkarılmışlardır. Bu sınır dışı olayından hemen sonra, 28/29 Ocak 1921 gecesi Mustafa Suphi ve arkadaşları Karadeniz’de öldürülmüşlerdir. Bu olay Türkiye Komünist Fırkası’na büyük bir darbe olmuş, bir müddet Bakü’de kalan İsmail Hakkı başkanlığındaki Harici Büro teşkilatı canlandırmaya çalışmışsa da, 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmaları gereği olarak, Bakü’deki teşkilat kendisini ilga etmiştir¹³⁵.

132. Bu iş bölümü şu şekilde yapıldı:

Riyasete; Mustafa Suphi

Reis Vekâleti ve Kasa İşlerine; Mehmet Emin

Kitabete; Ethem Nejat

Matbuat ve Neşriyat Şubesi Riyasetine; Hilmi oğlu Hakkı

Rabıta ve İstihbarat Şubesi Riyasetine; Nazmi

Harbi Şubeye; Süleyman Nuri

Üçüncü Enternasyonal ile Münasebet İşlerine; İsmail Hakkı. (MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1, Çeviren: Yücel Demirel, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004, s.22.)

133. Dönüş Belgeleri 1, s.24.

134. Dönüş Belgeleri, I, s.271. Mustafa Suphi başkanlığındaki TKF Heyeti’nin Türkiye’ye dönüşleri bütün yönleri ile “1920-21’ler Türkiye’si ve Mustafa Suphilerin Dönüşü” konulu sempozyumda sunduğumuz bildiri de ele alınmıştır. Bkz. Yavuz Aslan, “Yeni Belge ve Bilgiler Işığında Mustafa Suphilerin Türkiye’ye Dönüşü”, 1920-21’ler Türkiye’si ve Mustafa Suphi’lerin Dönüşü Sempozyumu, İstanbul, 2005, s.101-130. Ayrıca konu ile ilgili oldukça önemli ve orijinal belgeler için bkz. MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri 1-2, Çeviren: Yücel Demirel, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004.

135. Aslan, Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu, s.376.